

DE OUDE FLESCH

40e JAARGANG
2e KWARTAAL 2019

LOSSE NUMMERS € 10,-

NUMMER 158
ISSN 1383-30



Sinds 1897
een betrokken partner

ZEKER IN VERPAKKINGEN

*Bij Dijkstra Vereenigde vindt u altijd de
gewenste verpakking!*

Dit kan een standaard of een gepersona-
liseerde fles of pot zijn en voorzien van de
juiste sluiting.

Wenst u het glazen model meer "added value"
te geven? Dijkstra Vereenigde informeert u
graag over de verschillende decoratiemogelijk-
heden en verzorgt voor u het totale proces.

Dijkstra Vereenigde is een vooraanstaande
leverancier in de Benelux markt en levert
een groot assortiment verpakkingen aan de
voedings- en drankenindustrie, de farmacie en
de cosmetica industrie.

**dijkstra
verenigde**

E. verpakkingsglas@dijkstra.net
Pascallaan 9 | 8218 NJ Lelystad | T. 0320 266 181

www.dijkstra.net

g
glas
in
Zicht

Glas in de Architectuur

19 april t/m 3 november
www.nationaalglasmuseum.nl

Nationaal
Glasmuseum
Leerdam

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.



**NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

Inhoud.

4. Glas in het RMO

**Willem van Traa
Johan Soetens**

9. Van Enst & Co.

Peter Zwaal

15. Glas in Nieuw Buinen

Johan Soetens

17. Belevissen van een verzamelaar

Rob Faassen

19. Van Kelderfles tot Kunstwerk

Johan Soetens

26. Een onbekende bekende familie

Wim Snikkers

32. Romeins glas in Bonn

Hans van Rossum

39 Twickel Treasures

**Rob Faassen
Johan Soetens**

42. Mededelingen en nieuws

Van de Redactie.

Wat een weelde!

Na de in een vorig nummer beschreven tentoonstelling in Den Haag waar prachtig Islamitisch glas te zien was opende het RMO te Leiden een expositie (van mei tot september) waar glas uit de Oudheid kon worden bewonderd. We hebben er tijdens de jaarvergadering in Leiden van genoten en de voorplaat en het eerste artikel van dit nummer is er aan gewijd.

En dan is er in het Nationaal Glasmuseum in Leerdam (nog tot 3 november) de bijzondere tentoonstelling over glas in de architectuur, de eerste van dit soort in het bestaan van het museum. Bij al dat moois steken de twee tentoonstellingen met eenvoudig gebruiksglas in Nieuw Buinen misschien een beetje bleekjes af, maar dat wordt ruimschoots goedge maakt door de grote belangstelling en het enthousiasme van de plaats- en streekgenoten 'in het veen'.

U leest er alles over in dit nummer waarin we moeiteloos overschakelen van oude jenever naar oude wijnflessen en zelfs naar oude muziek.

'Met druppelen vul je geen emmer' schreef ik vorige maal, daarbij verzoekend om foto's en een kort commentaar van een glazen voorwerp in de collectie waaraan een speciale herinnering verbonden is. Tot nu toe is de kraan na een aanvankelijke flinke straal vrijwel dicht gebleven. Jammer, want de tot nu toe ontvangen reacties geven een boeiend en gevarieerd beeld van wat ons in onze hobby bezig houdt

Rob Faassen is nog niet erg lang lid van onze vereniging maar heeft zich in korte tijd leren kennen als iemand met groot enthousiasme, een brede kennis, een uitgebreid netwerk en energie voor twee. Regelmatig stuurt hij mij berichten, foto's en nieuwtjes. Daarom heb ik hem gevraagd toe te treden tot de redactie. Gelukkig heeft hij 'ja' gezegd.

Ik kijk met genoegen uit naar de verdere samenwerking.

Tot slot nog dit. Bewaart U de nummers van ons blad of gooit U ze weg? Er is in de loop der jaren een schat aan wetenswaardigheden en fotomateriaal in vastgelegd! **Gooi ze niet weg met het oud papier** maar deponeer ze in de wachtkamer van tandarts, dokter of ziekenhuis en laat anderen meegenieten. Misschien levert het zelfs nieuwe leden op!

Johan Soetens

Redactie;

**Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl
Rob Faassen, faassenrob1@gmail.com
Coos van Deursen,
coosvandeursen@ziggo.nl**

Verzamelaarsvereniging

"De Oude Flesch"

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter;

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Secretaris en website beheer;

John Poot, secretariaat@deoudeflesch.org

Penningmeester, vice-voorzitter;

Klaas Prins, klaasprins43@gmail.com

Fa ebook beheer en 2^e secretaris;

Ton Vermeulen, tonvermeulen@fluitschip.nl

Beheerder bibliotheek;

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 45,- per jaar.

Huisgenoten € 10,-

Giro 4142725 t.n.v. "De Oude Flesch",

IBAN: NL90INGB0004142725

BIC: INGBNL2A

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

<https://www.facebook.com/oudeflesch>

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, en een driemaandelijks bijeenkomst. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 159

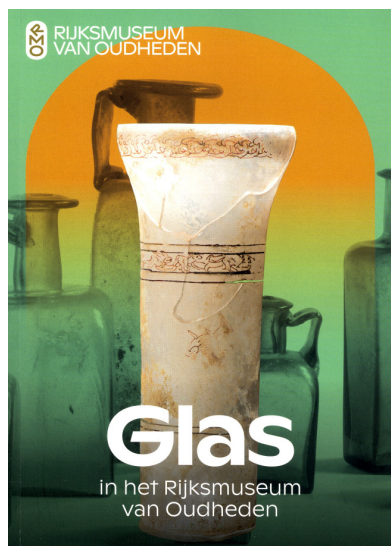
UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK

Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separete e-mail

Voorpagina:

GLAS in het Rijksmuseum van Oudheden

FOTO JOHAN SOETENS



‘GLAS’ in Leiden

Willem van Traa

Glaswerk uit het Rijksmuseum van Oudheden (RMO), uit het Allard Pierson Museum, de Gemeentemusea van den Haag en Eindhoven, het Valkhof en het Archeocentrum in Velzeke, België was deze zomer in Leiden te zien in de tentoonstelling ‘Glas’. Een groot aantal glazen voorwerpen uit het oude Egypte, de klassieke wereld, de vroege Islamitische wereld en ons land. Samen een periode van ruim 2000 jaar, waarvan een Egyptisch cosmeticaflasje uit 1400 BCE en een glazen granaatappel uit Cyprus (1400-1225 BCE) tot de oudsten behoorden. Verder was er niet alleen de luxe van destijds met versierde drinkbekers, parfumflesjes en schalen, maar ook eenvoudig gebruiksglas als voorraadpotten, dobbelstenen en glazen kralen. Een vijftiental topstukken was de blikvanger, waaronder een zeldzame goudgele Romeinse ‘millefiori’ kom (2^e eeuw BCE) en een glazen ‘Buidelbeker’, die intact gevonden is in een vroeg Middeleeuws vrouwengraf in Bergeijk. Alles is voorafgaand door restauratoren onder handen zijn genomen. Ik zou wel eens willen weten hoe dat restaureren van glas in z’n werk gaat. Lijkt me een mooi onderwerp voor ons komende symposium.



Boven van links naar rechts: ‘Krateriskos’, zandkernglas, 18^e dynastie, ca 1400-1335 BCE, Amenhotep III of Echnaton; Parfumfles in de vorm van een granaatappel, symbool van de vruchtbaarheid, Cyprus ca 1400-1225 BCE.; Snoer met glazen kralen, 4^e -7^e eeuw BCE.

Beneden: Glazen amulet of gezichtskraal, Fenicisch, 5^e -3^e eeuw BCE.; Millefiori kom, oostelijk Middellandse Zeegebied, 2^e eeuw BCE.; Buidelbeker, Merovingisch, 550-700 CE, grafvondst in Bergeijk.



Om hier al het moois te tonen zou teveel worden. Bij de tentoonstelling hoort een boekje met alle foto’s en beschrijvingen van het getoonde glas. Met toestemming van het RMO drukken we er hier een aantal van af. Daarnaast staat er een aantal interessante artikelen in van diverse glaskundigen uit het RMO, andere musea en ‘vrijgevestigden’ als Kitty Laméris en Marianne Stern. De laatste schrijft over de ontdekking van het glasblazen, waarbij men al experimenterend uiteindelijk bij de bekende metalen blaaspijp is uitgekomen. Ik vond het verrassend om te lezen dat eerst blaaspijpen van aardewerk en zelfs van glas zijn gebruikt.



Marianne vertelde dat ze dat zelf heeft uitprobeerde. In de tentoonstelling zijn een paar van haar aardewerken pijpen te zien. Natuurlijk werkte men niet met de ovens en de hoge temperaturen waarmee men later met een metalen blaaspijp kon werken, maar ook met zo'n eenvoudig hulpstuk heeft men op kleine schaal glas kunnen blazen. Kijk maar eens naar de blaaspijp van de glasmaker op dit olielampje. Heeft hij een metalen of aardewerk blaaspijp in handen? Daarnaast weten we dat al in de oudheid een arbeidsverdeling bestond tussen het maken van het ruwe primaire glas en de latere verwerking ervan tot glazen voorwerpen, toegelicht aan de hand van voorbeelden uit Egypte en de Levant. Om efficiënt te werken lag de productieplaats dichtbij de grondstoffen (Wadi Natrun in Egypte) dan wel bij de transportmogelijkheden (het strand van de Libanon). Het slepen met grote hoeveelheden zand en brandstof moest beperkt blijven, evenals het vervoer over land van het geproduceerde ruwe glas. Zeetransport naar elders binnen het Romeinse rijk was goedkoper. In het voorjaar en de zomer werd een oven gebouwd (soms wel 4x2 meter groot), zand aangevoerd en hout of riet bijeen gesprokkeld. In de herfst was alles goed droog en werd de oven aangestoken. Die moest twee weken blijven branden om de temperatuur van 1100 C. te bereiken. Daarna werd de oven afgebroken om bij het glas te komen. Na afkoeling werd dat in stukken gehakt van zo'n 25 kg. en verscheept om elders verwerkt te worden. Waar het werken met glas of voorlopers daarvan als glazuur nu echt begonnen is, blijft open: Mesopotamië, Libanon of Egypte? Het eerste lijkt de beste papieren, of liever kleitabletten, te hebben. Zo'n nieuw begerenswaardig product zal zich in de jaren erna over het gehele midden Oosten verspreid hebben. Ik mag aannemen dat de Feniciërs, als goede handelaars, daarvoor hebben gezorgd en daarbij zelf glas zijn gaan bewerken. Feit is dat farao

Thoetmosis III met zijn veroveringen in de Libanon de glasbewerkingstechniek en de glaswerkers zelf mee naar huis heeft genomen. Eigenlijk is de discussie over wie de eerste was, niet zo belangrijk. Want 'the rise and decline' van ieder rijk bepaalt wie in welke periode het belangrijkste is en dus de beste werkers en producten heeft. Het huidige topvoetbal is een mooi voorbeeld: de rijkste club krijgt de beste spelers en wint de cup, zolang het voldoende geld te besteden heeft.

In dit geval zal Egypte lange tijd aan het langste eind hebben getrokken. Tot ook de farao's het moesten afleggen.

Kortom, een tentoonstelling die de geïnteresseerde glasliehebber echt gezien moet hebben. Voor wie dit gemist heeft, heb ik begrepen dat er een herkansing komt als 'Glas' volgend voorjaar in het RMO herhaald wordt.

Houdt dus de website www.rmo.nl in de gaten!

*Links boven; Terracotta Olielampje, ca 70 CE met glasbazer;
Rechts; Vaas, oostelijk Middellandse Zeegebied, 3^e-4^e eeuw CE.
Daaronder respectievelijk; Titros, 6^e-7^e eeuw CE. (Een titros was een pipet. Het had een kleine opening boven en een grote onder om wijn uit een vat over te brengen naar een schenkan).
Sassanidisch glaswerk, Perzië, 3^e-7^e eeuw CE.;
Moskeelamp, Egypte of Syrië, 1322-1328 CE.*



Foto impressies uit het RMO Niet alleen de tentoongestelde individuele objecten verdienen bewondering en aandacht maar ook de originele manier van presenteren; letterlijk hier en daar op een presenteerblad aangeboden. **Johan Soetens**



*Parfumflesjes, kernglas.
Oostelijk Middellandse Zeegebied, 1e-2e eeuw v. Chr.*



*Drinkhoorn; Glazen kogel, 1e eeuw;
Druiventrosflesje, Trier, 2e eeuw;
Kopflesje, Syrië-Libanon, 2e-3e eeuw*



*Bolvormige fles 3^e eeuw
Geëmailleerde beker 13-14^e eeuw, Egypte of Syrië
Kommetje 3^e eeuw
Kiesflesje Islamitisch 9^e – 11^e eeuw
Gedecoreerd bakje 10^e eeuw*



*Conische lamp met blauwe noppen 4^e-5^e eeuw
Draadflesje 1^e eeuw; bakje in stervorm 4^e-5^e eeuw
Amfoor met uitgeknepen stukjes glas 4^e-5^e eeuw
Kogelflesje 1^e eeuw
Potje met draadversiering 8^e - 9^e eeuw*



Kelk, Italië, 1e eeuw.



Slangendraadflesje, Keulen, 2e eeuw



*Boven en onder:
Ribschaalen, 1e – 2e eeuw*



Drinkschaal, Syrië, 150-50 v.Chr.



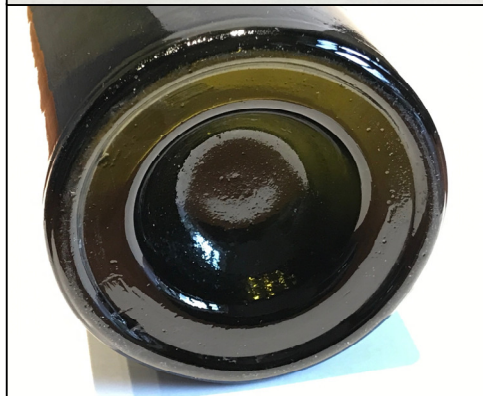
*Millefiori kom, oostelijk Middellandse Zeegebied, 2e eeuw.
Links; Vormgeblazen flessen voor het sprenkelen van
reukstoffen, Iran 1100-1250.*



Op de tentoonstelling werd in enkele vitrines speciale aandacht besteed aan de soms verassende kleurenrijkdom van het Romeinse glas; van geel/bruin en aubergine naar donker, bijna zwart en van stralend blauw tot helder groen, een treffend verschil met het overwegend voorkomende 'ijzergroen'.

Van Enst & Co. : een Doetinchemse likeurstokerij in de schaduw van Van Perlstein

Peter Zwaal



Rob Faassen stuurde mij onlangs een paar foto's toe van een mooie likeurfles uit zijn verzameling. De fles (29,5 cm hoog, 80 cl inhoud strijkmaat) is gevonden in een oud pand in Dolnoslaskie (Neder-Silezië), een gebied dat vroeger behoorde tot het Duitse Rijk maar dat sinds de Tweede Wereldoorlog deel uitmaakt van Polen. De fles is rond 1900 geblazen in een *dip mould* en heeft een zegel (cachet) op de schouder met de tekst: VAN ENST & CO / DOETINCHEM / HOLLAND. Bij Doetinchem zullen de meeste lezers van dit blad waarschijnlijk denken aan Ph. van Perlstein & Zoon. Die befaamde likeurstokerij en distilleerderij (1864-1999), vooral bekend vanwege zijn bitters en elixers, was achtereenvolgens eigendom van twee generaties van de joodse familie Van Perlstein en twee generaties van de katholieke (oorspronkelijk uit Schiedam stammende) familie Van Gent. In het kleinsteedse Doetinchem waren echter meer likeurstokerijen actief. Die hebben echter veel korter bestaan dan Van Perlstein en hun namen zijn vrijwel vergeten geraakt. Vanwege die schitterende likeurfles ben ik eens in de geschiedenis gedoken van Van Enst & Co.

Van Enst / De Kroon (1869-1880)

Die geschiedenis voert terug tot 1869, als we althans geloof mogen hechten aan een etiket van Van Enst & Co. dat in 1910 als beeldmerk werd ingeschreven bij het Bureau voor de Industriële Eigendom. Degene die verantwoordelijk was voor deze merkinschrijving was Gerrit van Enst (1874-1915), de zoon van de oprichter. Dat stichtingsjaar 1869 op het etiket zal dus wel min of meer correct zijn. Wat echter niet klopt is dat het bedrijf van aanvang af reeds een likeurstokerij was. Aan de basis van de latere firma Van Enst & Co. stond namelijk een slijterij annex tapperij in de Grutstraat genaamd De Kroon. In een tapperij werden gedistilleerde dranken “aan de maat” verkocht. Dat wil zeggen dat gedistilleerd uit het vat werd getapt in elk gewenst volume. Eigenaar van deze slijterij/tapperij was Roelof van Enst (1840-1902). Naspeuringen leren dat Van Enst een welgesteld hout-handelaar was die er niet voor terugschrok zich ook in andere affaires en negoties te begeven. Voor zover bekend was de slijterij/tapperij in de Grutstraat zijn eerste nevenactiviteit. Later manifesteerde Van Enst zich nog als één van de oprichters en drijvende krachten achter de N.V. Doetinchemse Bouwmaatschappij en de N.V. Geldersche Stoom-tramweg Maatschappij en als lid van de gemeenteraad. Als man van enig aanzien heeft Van Enst ongetwijfeld niet zelf in de slijterij /tapperij gestaan maar liet hij het dagelijks beheer over aan een ondergeschikte. Al snel – waarschijnlijk in 1871 – moet Van Enst een distilleerketel hebben aangeschaft en werden er achter de winkel tevens likeuren gestookt. Erg ingewikkeld was dat niet. De recepturen konden gewoon uit een boekje worden gehaald en de benodigde ingrediënten (schillen, pitten, kruiden en zaden) konden worden betrokken van Amsterdamse en Rotterdamse importeurs. Moutwijn (graanalcohol) en spiritus (alcohol vervaardigd uit melasse, een restproduct dat vrijkwam bij de raffinage van suiker) konden worden besteld in Schiedam of bij branderijen elders in Nederland, zoals in de Groninger veenkolonien. Bij Van Perlstein ging het in wezen niet

anders. Het verschil was dat Van Perlstein zijn producten ook buiten Doetinchem verkocht terwijl de likeurstokerij van Van Enst vooralsnog een strikt lokale affaire was. De vervaardigde likeuren en bitters waren uitsluitend bestemd voor verkoop in de eigen slijterij/tapperij.



Linker pagina en hierboven: De fles met cachet, die vermoedelijk Boonekamp of een ander bitter heeft bevat (foto's Rob Faassen). Rechtsboven: Etiket uit 1910 met de diagonaal geplaatste naam Van Enst – à la Bols! Onder: Villa De Houtkamp aan de Dr. Hubert Noodtstraat (tot 1930 Varsseveldseweg).



In 1877-1878 liet Van Enst voor zichzelf en zijn gezin een statige villa bouwen op de Houtkamp. Dat terrein aan de Varsseveldseweg was, zoals de naam reeds zegt, in gebruik als opslagplaats voor geveld en gekloofd rondhout. Kort nadat Van Enst zijn nieuwe woning had betrokken moet hij een overeenkomst zijn aangaan met Salli Gokkes (1831-1917). Laatstgenoemde was in commerciële dienst werkzaam geweest bij de firma Catz & Zoon in Nieuwe Pekela, een joodse likeurstokerij met een grote renommée in binnen- en buitenland. Het bedrijf had vooral veel succes met de verkoop van bitters en elixers. Salli Gokkes had het na zo'n vijf jaar bij Catz & Zoon wel bekeken. Er was al eens onenigheid en gedoe geweest met de

heren Catz en verbetering van zijn positie zat er bij dat bedrijf niet in. Vermoedelijk heeft Gokkes in 1878 zijn diensten aangeboden aan Van Enst of heeft hij gereageerd op een advertentie waarin Van Enst liet weten dat hij een vertegenwoordiger of commissionair zocht voor zijn likeurstokerij. Na de komst van Gokkes (oktober 1878) namen de zaken in elk geval een andere keer. In 1879 deed likeurstokerij Van Enst voor het eerst ook buiten Doetinchem van zich spreken met een uitstalling van producten op de nationale Nijverheidstentoonstelling in Arnhem (15 juni t/m 15 oktober). Aannemelijk is dat Gokkes de hand heeft gehad in deze presentatie. Gokkes kon Van Enst ook precies vertellen wat er allemaal nog meer bij kwam kijken om zijn producten nationaal en internationaal op de kaart te zetten. Wilde het bedrijf groeien dan waren met name investeringen noodzakelijk in bedrijfshuisvesting en apparatuur. Een bedrijf dat de bovenlokale markt wilde bedienen had een moderne fabriek en een ruim magazijn nodig, waar flinke voorraden halffabrikaat en gereed product konden worden opgeslagen. Achter Van Ensts villa op de Houtkamp was ruimte genoeg voor zo'n fabriek, maar dan moest wel de houtopslag worden verplaatst. Vandaar dat Van Enst in 1879 gronden op de Houtkamp begon bij te pachten van de gemeente. In 1880 liet Van Enst achter zijn villa een likeurstokerij bouwen. Mogelijk waren de zakken van Roelof van Enst niet diep genoeg om de

investeringen alleen te dragen of was hij gewoon een prudent ondernemer, die het verstandiger achtte om zijn risico te beperken. In elk geval werd de likeurstokerij per 1 november 1880 omgezet van een eenmanszaak in een vennootschap onder firma genaamd Van Enst, Kruijmel & Co.

 Bij acte op den 16 October 1880, ten overstaan van den ondergeteekenden Notaris te Doetinchem verleden, is tusschen de Heeren **ROELOF VAN ENST**, Likeurstoker, en **CORNELIS KRUIJMEL**, particulier te Doetinchem, aangegaan eene Vennootschap, onder de firma **Van Enst, Kruijmel & Co.**, tot het drijven eener Fabriek van Likeuren, Handel in Wijnen, Likeuren, Binnen- en Buitenlandsch Gedistilleerd in het groot en klein, en al wat daarmee verwant is. Zulks voor **5 jaren** aanvangende **1 November a. s.**, doch ingeval zij niet 6 maanden voor de eindiging van het laatste jaar is opgezegd, blijft zij onder dezelfde bepalingen voortduren, zijnde ieder der Vennooten bevoegd, ten name der Vennootschap te handelen, voor de Firma te teekenen en dezelve te verbinden of anderen aan haar te verbinden; zullende echter geen gelden ten behoeve of ten laste der Vennootschap mogen worden opgenomen, of gelden aan anderen worden geleend, of de Vennootschap als borg mogen worden verbonden, dan met medewerking van beide Vennooten.

J. D. PASTEUR,
Notaris.

De ondergeteekende, handelende onder de firma **VAN ENST, KRUIJMEL & Co.**, maken bij deze bekend, dat de Heer **SALLY GOKKES** als hun gemachtigde in de firma zal optreden en als deelgenoot de belangen waarnemen.

**R. VAN ENST.
C. KRUIJMEL.**



Uiterst links: Advertentie uit De Graafschaphode van 30 oktober 1880, waarin de oprichting bekend wordt gemaakt van de firma Van Enst, Kruijmel & Co.

Links: De Oostenrijkse keizerin Elisabeth was een liefhebster van de advocaat van het bedrijf. Linksonder: Advertentie uit De Graafschaphode, 22 oktober 1892.

Rechtsonder: Advocaat-etiket uit 1912. Op de naam van het bedrijf na is dit etiket identiek aan het etiket dat in 1888 door Roelof van Enst als beeldmerk werd gedeponeerd. De op het etiket afgebeelde fles heeft de contouren van een kelderfles! Kennelijk wist de ontwerper niet hoe een advocaatfles eruit zag...

Van Enst, Kruijmel & Co. (1880-1885)

Roelofs dertien jaar jongere compagnon Cornelis Kruijmel junior (1853-1924) was de zoon van een ondernemer die in Dordrecht fortuin gemaakt had met leveranties van gedroogd, gerookt en gepekeld vlees aan scheepvaartmaatschappijen en de marine. Kruijmel junior was woonachtig in Hummelo maar ging na zijn compagnonschap met Van Enst opmerkelijk genoeg eveneens in villa De Houtkamp wonen. Hiertoe liet Van Enst zijn villa in 1881 uitbreiden met een aanbouw. Ook Salli Gokkes was door Van Enst een plaatsje in de vennootschap gegund. Daaruit blijkt dat Van Enst groot vertrouwen had in 's mans capaciteiten en ook dat Gokkes op dat moment onmisbaar werd geacht voor het welslagen van de onderneming. Anders dan Cornelis Kruijmel heeft Gokkes geen grote financiële inbreng gehad, anders zou zijn naam ook wel in de firmanaam zijn opgenomen. De onderneming ging voortvarend van start. Afzetpunten werden verworven in Steenwijk, Dieren, Arnhem en Amsterdam en waarschijnlijk ook nog in andere plaatsen die per trein, stoomtram en boot bereikbaar waren.

Producten werden ingezonden naar de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling in Amsterdam (1883), de Exposition Internationale de Nice (1884) en de Wereldtentoonstelling in Antwerpen (1885), alwaar prijzen, medailles en getuigschriften werden behaald. Verder ging het bedrijf er prat op advocaat te leveren aan keizerin Elisabeth (Sisi) van Oostenrijk. Die had in 1884 Amsterdam bezocht om een arts te consulteren. Tijdens haar verblijf had ze een glaasje advocaat van Van Enst, Kruijmel & Co. leeg gelepeld. Dat viel zo in de smaak dat ze ook wat flessen advocaat mee terug naar Wenen had genomen. Spoedig daarop ontving de firma Van Enst, Kruijmel & Co. een vervolgorde van het Weense hof.

Toen het bedrijf trots melding van dit feit was de samenwerking tussen de twee hoofdfirmenten al gestrand. In maart 1883, ruim voordat de vijfjarige termijn verstreken was waarvoor de firma minimaal was opgericht, had Cornelis Kruijmel zich volledig uit de zaak terug getrokken. Op 1 augustus 1884 begon hij samen met de eveneens

uit Dordrecht afkomstige Mattheus Antonius de Wit (1859-1934) een likeurstokerij in Arnhem handelend onder de naam Kruijmel & De Wit. De Doetinchemse likeurstokerij bleef nog twee jaar lang als Van Enst, Kruijmel & Co. aan de weg timmeren alvorens Kruijmels naam uit de bedrijfsnaam werd geschrapt (maart 1885). Uit advertenties blijkt dat het bedrijf behalve likeuren, bitters en advocaat ook limonadesiropen produceerde – wat in wezen niets anders waren dan alcoholvrije likeuren. Voorts beschikte het bedrijf over een depot waar vaten met cognac en wijnen (vooral uit Frankrijk en Duitsland) lagen opgeslagen. De inhoud van die vaten werd overgebracht op fles en geëtiketteerd. Wijnen van mindere kwaliteit werden met elkaar “versneden” (gemengd), “aangezoet” (met suikersiroop) of “versterkt” (met brandewijn) in de hoop daarmee een drinkbaarder eindproduct te creëren.

Van Enst & Co. (1885-1906)

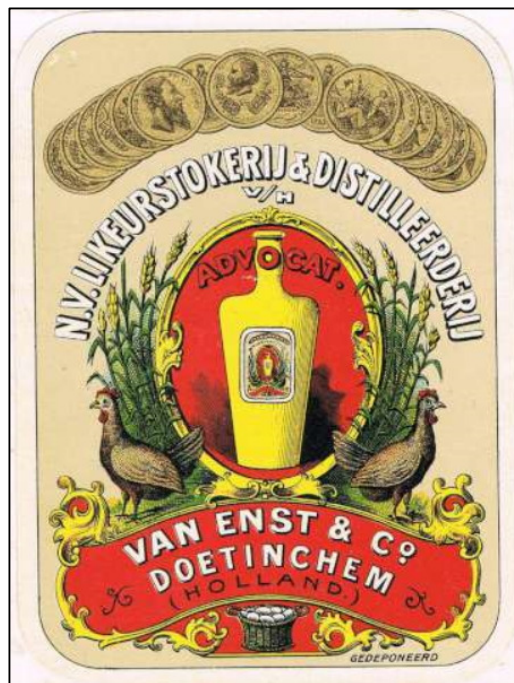
Eind 1887 trok ook Salli Gokkes zich terug uit de firma Van Enst & Co. Als kleinste van de twee firmanten kwam de verantwoordelijkheid voor de likeurstokerij op de Houtkamp plus de slijterij in de Grutstraat voornamelijk op zijn schouders neer terwijl de verdiensten grotendeels door Roelof van Enst werden opgestreken. Die oefende nog

VAN ENST & Co.,
DOETINCHEM,
Likeurstokers, Distillateurs en Wijnhandelaren,
 bevelen geachte begunstigers beleefd aan:
Hunne voortreffelijke PUNCH.
Hunne met Gouden Medaille bekroonde BITTERS,
ADVOCAAT en alle andere LIKEUREN.
Hunne fijne geïmporteerde COGNACS.
COGNAC FIN — FIN BOIS, et FIN CHAMPAGNE.
Hunne exquisite WIJNEN, als: BORDEAU,
RIJN- en MOEZELWIJNEN,
tot zeer concurrerende prijzen.
EN GROS, EN DETAIL,
Fabriek en Wijkelders, Grutstraat.
Houtkamp.

steeds zijn primaire beroep als houthandelaar uit maar was daarnaast in toenemende mate geoccupeerd met allerlei nevenactiviteiten. Net als eerder bij Catz & Zoon zag Gokkes geen mogelijkheid tot positieverbetering en voelde hij zich miskend en misdeeld. Gokkes, inmiddels 56, besloot zijn krachten niet langer te wijden aan de firma Van Enst & Co. en begon in Doetinchem een eigen likeurstokerij genaamd De Gekroonde Adelaar / firma S. Gokkes & Zoon. Hiertoe betrok hij een pand op de hoek van de Boliestraat en de Markt. Het uiteengaan van de twee firmanten ging gepaard met onvriendelijkheden en merkenrechtelijke schermutselingen. Van Enst vond namelijk dat de etiketten die Gokkes op zijn flessen met advocaat plakte wel erg veel leken op de etiketten met zijn eigen naam. Vandaar dat hij zijn etiket als beeldmerk deponeerde bij de arrondissementsrechtbank te Arnhem. Ook liet hij het publiek weten dat zijn advocaat onder voortdurende kwaliteitscontrole stond van het scheikundig laboratorium van Dr. P.F.

van Hamel Roos in Amsterdam, waarmee hij suggereerde dat de advocaat van Gokkes van inferieure kwaliteit zou zijn. Gokkes reageerde door zijn etiket eveneens als beeldmerk te deponeren en zijn advocaat op echtheid te laten onderzoeken door de Arnhemse apotheker H. Wieringa.

Door het vertrek van Gokkes zag Van Enst zich gedwongen een andere beheerder aan te stellen voor de likeurstokerij en de slijterij. Opvallend genoeg trok Van Enst begin 1889, dus goed een jaar na het vertrek van Gokkes, ook weer een nieuwe firmant in de zaak aan. Het betrof de uit Krommenie afkomstige Willem Kaars Sijpesteijn (1865-1934), een telg uit het Zaanlandse geslacht van rolreders (zeildoekfabrikanten), scheepsreders en assuradeurs. Vermoedelijk heeft de vennootschap tussen Van Enst en Kaars Sijpesteijn alles te maken gehad met een te openen nevenvestiging in Emmerich am Rhein. In een advertentie uit juni 1889 wordt voor de eerste keer melding gemaakt van dit filiaal. Het Emmerikse filiaal was meer dan slechts een verkoopdepot. Het was ook een productievestiging waar likeuren en advocaat werden vervaardigd voor de Duitse markt. Net als in 1880, bij de bouw van de likeurstokerij op de Houtkamp, toonde Van Enst zich een voorzichtig ondernemer die bij uitbreiding of opschaling van het



bedrijf niet het volle risico wilde lopen. Daarbij had het Emmerikse filiaal uiteraard ook een eigen directeur nodig. De vennootschap tussen Roelof van Enst en Willem Kaars Sijpesteijn, aangegaan voor een periode van vijf jaar, bleek net zo onbestendig als de eerdere verbintenis met Kruijmel. Ook deze samenwerking werd al na drie jaar ontbonden. Kaars Sijpesteijn vertrok daarna naar Arnhem waar hij een wijnhandel begon. Hier tekent zich zowaar een patroon af. Na Kruijmel en Gokkes was Kaars Sijpestein immers de derde die bij Van Enst vertrok om vervolgens een eigen drankenhandel te beginnen. Roelof van Enst was goed in het creëren van plaatselijke en regionale concurrenten!

Vanaf het midden van de jaren negentig liet Roelof van Enst zich in de likeurstokerij bijstaan door zijn enige zoon Gerrit. De grootste bekendheid van het bedrijf stoelde nog immer op het product advocaat. De ervaring met de industriële verwerking van kippeneieren leidde in 1898 tot de productie van gedroogd eiwit in poedervorm, waarvoor afzet gezocht werd in de bakkerijbranche. In juli 1900 werd Gerrit als firmant in het bedrijf opgenomen. Bijna twee jaar later, op 9 juni 1902, kwam Roelof van Enst op 61-jarige leeftijd te overlijden. Gerrit zette daarna de zaken alleen voort en trad ook op andere terreinen in de voetsporen van zijn vader. Zo volgde hij zijn vader op als directeur van de Doetinchemse Bouwmaatschappij en manifesteerde hij zich eveneens in de plaatselijke politiek als lid van de gemeenteraad en wethouder. Jammer genoeg is onduidelijk hoe het de firma Van Enst & Co. zakelijk is vergaan. Vast staat slechts dat Gerrit zijn drie zusters in de revenuen moest laten delen.

N.V. Likeurstokerij & Distilleerderij v/h Van Enst & Co. (1907-1927)

In december 1906 werd het bedrijf omgezet in een naamloze vennootschap, waarbij twee zwagers van Gerrit (echtgenoten van zijn zusters) benoemd werden als commissaris. Eén van die zwagers was de classicus en filosoof Dr. Johan Andreas der Mouw (1863-1919), die als dichter enige bekendheid zou verwerven onder het pseudoniem



Adwaita. Een derde zwager (een broer van Gerrits echtgenote) werd aangesteld als mededirecteur. Het lijkt erop dat het bedrijf zich gedurende het eerste decennium van de twintigste eeuw steeds meer begon te richten op de Duitse markt. De in Neder-Silezië gevonden likeurfles die de aanleiding vormt voor dit artikel is daarvan een stille getuige. Waarschijnlijk heeft de fles Boonekamp of een ander bitter bevat. Op de binnenlandse markt kreeg N.V. Likeurstokerij & Distilleerderij v/h Van Enst & Co. te maken met zware concurrentie, met name op het gebied van advocaat. Producenten als N.V. Handelsmaatschappij v/h J.A. van Olffen uit Rotterdam (Zwarte Kip advocaat) en firma De Erven Wed. H. Warnink uit Amsterdam (Warnink's advocaat) veroverden niet alleen in het westen des lands maar ook in de provincie meer en meer afzetpunten en drongen Van Enst & Co. in het defensief. Tijdens de Eerste Wereldoorlog schijnt het bedrijf in grote financiële problemen te zijn geraakt. Niet geheel uit te sluiten valt dat er meer aan de hand was dan alleen een teruglopende

omzet. Voor Gerrit van Enst was de situatie in elk geval zo hopeloos en uitzichtloos geworden dat hij zichzelf op 20 augustus 1915 van het leven beroofde – al werd in de plaatselijke *Graafschaphode* gemeld dat hij “na een korte ongesteldheid” was overleden.

Met nieuwe kapitaalverschaffers aan boord werd het bedrijf in 1917 toch weer op de rails gezet maar een bloeiende onderneming werd Van Enst & Co. niet meer. Dat in 1922 en wederom in 1924 grote aantallen houten fusten werden verkocht – waaronder grote voorraadvaten tot 650 liter – hoeft natuurlijk niet noodzakelijkerwijs te betekenen dat sprake was van teruglopende productie en verkoop, maar het ligt wel voor de hand om zulks te denken. Tien jaar na de herkapitalisatie werd de likeurstokerij op de Houtkamp door de aandeelhouders verkocht aan de firma Doijer & Van Deventer te Zwolle. Waar het deze branchegenoot vooral om was te doen was het filiaal in Emmerik en de Duitse afnemers. De merken en recepturen van Van Enst & Co. waren slechts van bijkomstig belang. In voortzetting van de productie op de Houtkamp was de firma Doijer & Van Deventer allerm minst geïnteresseerd. De gronden en gebouwen op de Houtkamp bleven dan ook buiten de overname. De weduwe van Gerrit van Enst bleef nog een aantal jaren in de villa wonen. Medio 1931 besloot ze te verhuizen. Op 22 juli 1931 gingen de likeurstokerij op de Houtkamp en de gelijknamige directievilla onder de hamer. Wat er nog aan bedrijfsuitrusting aanwezig was in de likeurstokerij (stenen grèsvaten, kuipen en fusten, kantoormeubilair) werd kort daarop eveneens in het openbaar verkocht. Met de overname door Doijer & Van Deventer (1927) raakte de merknaam Van Enst & Co. in Nederland in onbruik. Zoniet in Duitsland. Doijer & Van Deventer handhaafden namelijk de merknaam

voor de producten die in Emmerik werden vervaardigd voor de Duitse markt. Vanwege de toenemende oorlogsdreiging besloten Doyer & Van Deventer om de vestiging in Emmerik in 1938 van de hand te doen. Koper was de firma Bado vormals F. Baumgartner-Dossenbach (Säckingen am Rhein). Deze Duitse distilleerderij liet Van Enst & Co. opgaan in het dochterbedrijf Mainzer Weinbrennerei und Likörfabrik (Maweli) A.G. maar hield wel de merknaam Van Enst in ere voor advocaat en een aantal andere likeurspecialiteiten. In Doetinchem herinnert alleen nog villa De Houtkamp – sinds 1996 een gemeentelijk monument – aan de vroegere likeurstokerij en distilleerderij Van Enst & Co.



Linkerpagina: Detail van een briefkaart uit 1912 met daarop een afbeelding van een aantal producten van Van Enst & Co.

Links: Affiche voor Van Enst advocaat, circa 1960. Dit product werd vervaardigd door de Duitse distilleerderij die in 1938 de merkrechten had verworven.

Boven: Advertentie voor Van Enst likeuren, 1941. Onder: Boonekamp-etiket, 1909.



Geraadpleegde literatuur

- Lucien Custers, *Alleen in wervelende wereld : het leven van Johan Andreas der Mouw* (Nijmegen : Vantilt, 2018)
- Paul van Dun, Noach van Perlstein. In: Joop Visser, Matthijs Dicke & Annelies van der Zouwen (red.), *Nederlandse ondernemers 1850-1950 : Gelderland, Utrecht / (Zutphen : Walburg Pers ; Rotterdam : Stichting Ondernemersgeschiedenis, 2010) p.140-143*
- D. Horix [vert. uit het Duits en bew. Th.G. Entrup Bavink], *Handleiding of leerboek der likeurstokerij* (Amsterdam : Bas Lubberhuizen, 1992) [facsimile-uitgave van de uitgave: Groningen : J. Oomkens, 1836]
- Herman Langeveld & Bram Bouwens, *Whisky, wapens en weelde : Daniël Wolf, ondernemer in crisis- en oorlogstijd* (Amsterdam : Boom, 2018)
- Rob Lureman, Jan Steijntjes & Gon Boekkooi, *'n Moment voor een monument* (Doetinchem : Oudheidkundige Kring Deutekom, 1984)

GLAS IN NIEUW BUINEN

Johan Soetens

Dit is een uniek stuk glas!

Het laatste dat nog uit de glasfabriek in Nieuw-Buinen kwam.

In 1967 is de fabriek gesloten. Het hete glas dat nog in de oven zat, liet men in een kuil in het zand lopen. In 1982 is het resultaat weer uitgegraven. Dat staat nu met zijn 1000 kilo symbool voor het einde van de glasindustrie in het veen.

Meer informatie
Neem een kijkje in Noorderbreedte of op www.histver-nbb.nl.

Op een opvallende plaats in het dorp staat dit 'monument' ter herinnering aan wat eens de trots van de gemeenschap was. Het werd ooit verworven door Cees van Olst en stond vroeger voor zijn museum en glasblazerij. Na zijn tragische dood werd uit het faillissement dit zware brok, samen met ander materiaal door de Historische Vereniging aangekocht met steun van de Gemeente.



Bronzen beeld 'De Glasblazer' (Onno de Ruyter, 1974) in Nieuw Buinen.

Nooit hebben de inwoners van Nieuw-Buinen het kunnen verkroppen dat in 1967 'hun' glasfabriek zonder overleg en zonder communicatie omtrent de redenen werd gesloten, nota bene vier maanden nadat per advertentie nog om 'flinke mannelijke krachten' was gevraagd. Nooit is duidelijk gemaakt in welke mate de kostenstructuur, de excentrische ligging of het gebrek aan afzetgebied daarbij een rol hebben gespeeld. Uitbreiding van de productie zou export naar Noord Duitsland hebben betekend waar de grote flessenfabrieken van Ferd. Heye, Nienburg en Gerrisheimer Glashütte Werke korte metten met de nieuwe concurrent zouden hebben gemaakt. Niettemin kwam het besluit op een voor de afnemers ongelukkig moment. Zojuist hadden de Nederlandse wijnhandelaren besloten het statiegeldsysteem af te schaffen. Alleen dank zij het importeren van tientallen miljoenen flessen uit Duitsland kon mijn afdeling voldoen aan de inmiddels aangegane verplichtingen.

De Nieuw Buiner Glasfabrieken v/h Meursing & Co. waren in 1939 in handen gekomen van de Vereenigde Glasfabrieken, honderd jaar nadat een Duitse groep rondreizende glasblazers er de eerste glasoven hadden gebouwd (Glasfabriek J.H.Thöne, later Glasfabrieken A.J.Bakker).

Dat waren honderd jaar waarin vrouwen- en kinderarbeid, lage lonen en verplichte winkelperiode, 12-urige werkdagen en ongezonde werkomstandigheden gaandeweg waren overgegaan in vol-automatische mechanische productie, achtjarige werkdagen en behoorlijke sociale arbeidsvoorwaarden. In tegenstelling tot de fabrieken in het Westen bestonden de glasarbeiders hier hoofdzakelijk uit streekbewoners. In 1960 waren dat er nog 600. Na het afbouwen van de handwerkplaatsen waren dat er, tot de sluiting in 1967, nog 130.

Misschien ligt die persoonlijke verbondenheid met het bedrijf er aan ten grondslag dat de geschiedenis ervan nog zo sterk leeft bij de inwoners. De streek heeft so wie so een levendige belangstelling voor het eigen verleden.

Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van Nieuw-Buinen in 1973 publiceerden Hirzo Schuurman en Jacco Pranger, bestuursleden van de Historische Vereniging Nieuw-Buinen/Buinerveen, het boek '*Nieuw-Buinen waar de turf verdween*' (tweede druk in 1989) waarin aan de hand van een groot aantal personalia, oude foto's en ansichtkaarten, waaronder een aantal beelden van zowel de glasfabrieken A.J.Bakker als die van Meursing, de geschiedenis van Nieuw-Buinen en Buinerveen uit de doeken wordt gedaan. In 2012 deed Hirzo Schuurman dat nog eens 'dunnetjes' over met een magnum opus van 2,5 Kilo, 640 pagina's en bijna idem zoveel foto's. ('*Nieuw-Buinen & Buinerveen – Historisch Verbonden*'). In de jaren daartussen publiceerde hij nog een viertal boeken over dorpen in de gemeente Stadskanaal.

Als dat geen liefde voor je geboortegrond is....!



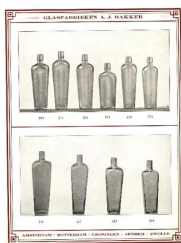
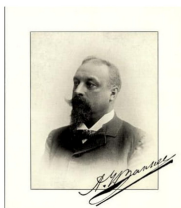
De Historische Vereniging heeft zich beijverd om het historisch erfgoed van de Buinense glasbedrijven te bewaren onder andere door het aanleggen van een collectie specifiek ter plaatse gemaakt glaswerk. Voor de fabrieken van Thöne en vooral A.J. Bakker is dat doenlijk want vooral deze laatste zijn deugdelijk gemerkt met een ster of de letters A J B. Voor de fabriek van Meursing is dat moeilijker want het vol-automatische bedrijf draaide mee in de productieplanning van de fabrieken in Delft, Schiedam en Leerdam en kreeg vandaaruit de vormen aangeleverd. Wel specifiek voor de productie in Nieuw-Buinen waren de half-automatisch gefabriceerde schroefpotjes en vooral eau-de-cologne-, azijnessence-, haarwater-, azijnessence- en medicijnflessen, in de wandeling 'Pingelwerk' genoemd, die hier nog altijd naarstig verzameld worden. De Historische Vereniging richtte er een museum mee in en kocht met

steun van de Gemeente en een aantal particulieren een collectie voorwerpen en flessen uit het faillissement van de glasblazerij van Cees van Olst, waaronder een aantal half-automaten en bewerkingsmachines. Helaas werd het gebouw waarin dat alles was ondergebracht getroffen door een brand die het gebouw onbruikbaar maakte en de collectie onder een laag roet bedolf. Sindsdien is men bezig met schoonmaken en het vinden van nieuw onderdak. Dat is recent gevonden middels een samenwerkingsverband met de plaatselijke bibliotheek, gehuisvest in een mooi, modern gebouw waar met behulp van communicatie-deskundige Willy van der Schuit, die ook voor het Drents Museum in Assen werkt, de collectie opnieuw opgesteld gaat worden. Vrijdag 5 juli viel mij het plezier te beurt het eerste deel van de nieuwe tentoonstelling te openen, samen met de jonge burgemeester die voor de gelegenheid in vol ornaat was verschenen, compleet met ambtsketting.

Glas en aardewerk worden vaak in één adem genoemd al wordt daarbij niet gedacht aan simpel verpakkingsglas voor dagelijkse producten, maar in Nieuw-Buinen ligt dat anders want daar bevindt zich het Keramisch Museum Goedewaagen, gevestigd in de vroegere productiehallen van de uit 1779 stammende Goudse aardewerk- en plateelfabriek die in 1973 definitief daarheen verplaatst werd. Tenmidden van de tegeltableaus en de vitrines met soms manshoge vazen en art-nouveau keramiek is er regelmatig verpakkingsglas te zien, verzameld door de bevoegde medewerker Henk Brans, zelf zoon van een Nieuw-Buinense glasblazer. Een onvermoeibaar speurder die op vroegere stortplaatsen zelf de schop in de grond steekt. Op 5 juli was ik er te gast, op uitnodiging van curator, schrijver en kunstcriticus Friggo Visser om er onder grote belangstelling, compleet met Pers, TV en opnieuw

aanwezigheid van de burgemeester een tentoonstelling te openen van glas uit de vroegere fabrieken van Thöne en A.J. Bakker. Het is heel bijzonder om tussen al die prestigieuze keramische kunstvoorwerpen die doodgewone bierflessen, medicijn- en luizenwaterflesjes te zien liggen. Ik ken geen ander voorbeeld van zo'n samengang, die te oordelen naar de belangstelling van de streekbewoners die in grote getale waren komen opdagen erg gewaardeerd werd.

Voor een DOF-er om jaloers op te worden!



**Keramisch Museum
Goedewaagen
Glaslaan 29
9521 GG Nieuw Buinen**

*Glasfabriek Thöne-Bakker,
Nieuw Buinen (1838-1937)*

6 juli tot 7 oktober 2019

Uitnodiging

Op zaterdagmiddag 6 juli om 14.00 uur opent Johan Soetens, voormalig commercieel directeur van de Verenigde Glasfabrieken en schrijver van het handboek 'In glas verpakt' in het Keramisch Museum Goedewaagen een expositie over de Glasfabriek Thöne-Bakker aan het Noorderdiep in Nieuw Buinen. Flessen-expert Johan Soetens noemt zich met enige zelfspot de man die voor de VGN in 1967 'het licht uitdeed' in de fabriek van Voorheen Meursing, Nieuw Buinen laatste, grote glasfabriek aan het Zuiderdiep en de Glaslaan.

In deze 9e zometentoonstelling van verzamelaar Henk Brans worden vele, verrassende vondsten uit weer één jaar van collectioneren gepresenteerd. Voor het museaal onderzoek van de flessenproductie van Thöne-Bakker was Johan Soetens het afgelopen jaar van cruciaal belang door twee unieke catalogi beschikbaar te stellen. Aan de hand daarvan heeft Henk Brans heel veel ongemerkte flessen kunnen determineren. Opnieuw kreeg hij bijzonder glaswerk, zoals bodemvondsten, cadeau van dorpsgenoten.

De entree tot de tentoonstellingsopening is gratis.





Deze kurkwipper kocht ik onlangs: hij werd aangeboden als een priem of els en ik kocht hem voor een paar eurotjes.

De dag na de koop nam de verkoper contact met mij op omdat hij een bericht kreeg van een andere geïnteresseerde en dat het geen priem was, maar een oude kurkentrekker.

Ik hield me van de domme en antwoorde hem dat het dan wel een heel vreemde kurkentrekker was. De koop ging gewoon door. Toen deze per post aankwam, was ik wel erg benieuwd. De foto's van de advertentie waren niet echt scherp en ik dacht dat-ie vervormd was. Ik kende alleen maar symetrische wippers. Na reiniging, want hij was heel vuil, was ik blij verrast. Hij was niet vervormd en zelfs vuurverguld. Nooit een a-symetrische kurkwipper gezien. Misschien jullie wel?



Hierbij een foto van een grote baardmankruik . Lang geleden zat hij in mijn steengoedverzameling. Tot mijn grote spijt heb ik hem verkocht aan een Engelse verzamelaar omdat hij te jong was voor mijn collectie. Een heel zeldzame kruik vernam ik later. Het zegel vermeldt **Levert & Co De Wildeman Amsterdam**. De grijs blauwe kruik kom je vaker tegen. Maar deze heb ik nooit meer gezien. De baardman was rond de 40cm. hoog. Ik vermoed dat het een pronkkruik was in een slijterij.

Noot van de redactie: in DOF 117 verscheen een uitgebreid artikel over Levert & Co. maar deze Baardmankruik komt daar niet in voor!



In mijn verzameling bevindt zich een klein Frans gezegeld flesje: 18,5 cm. hoog en een inhoud van 250 ML. Het ziet er zwart uit maar egen het licht gehouden zie je dat het een zeer donkerbruine kleur heeft. Op het zegel staat (buitenzijde rondom) **Eau de bonnes naturelles Basses Pyrenees**. In het hart van de zegel: **Cazaux et Comp. Pharmaciens Fermiers**.

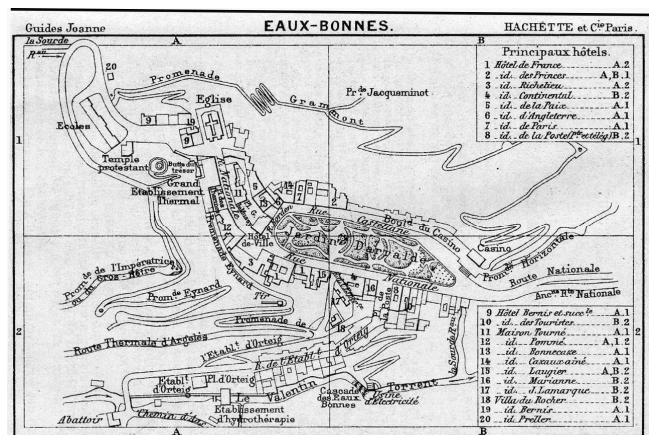


Het is een zegelflesje waarin het water van de bronnen Eaux De Bonnes, Zuid Frankrijk, Franse Pyreneeën, gevuld werd. Er werd gezegd dat het water rijk was aan helende en geneeskrachtige mineralen, die goed waren voor verschillende aandoeningen.

Dit werd destijds ook gezegd van het water van Spa. Verkooptechniek, waar dokters of kwakzalvers achterstonden. De populariteit van de thermen in het gebied groeit, in het kader van de arts medische inspectie Prosper Darralde & Administratie van Cazaux, boorden zij bronnen om mensen te behandelen in baden.

Het flesje dateerd ca.1840-1860 volgens mij.

Het heeft een opgestoken ziel dat hol eindigt. Niet de ziel van latere datum met het halve bolletje.



Eaux-Bonnes
Eugène de Malbos (1843)



VAN KELDERFLES TOT KUNSTWERK

Johan Soetens

Nooit heeft Nederland meer flessenfabrieken gekend dan in de glorie-dagen van de Hollandse jenever export toen het vaderlandse gedistilleerd met recht een werelddrink mocht worden genoemd. De in 1899 onder de wijds naam 'Vereenigde Glasfabrieken' gestichte Vlaardingse fabriek, later uitgebreid met Jeekel & Co. te Leerdam, 'De Schie' in Schiedam en van Deventer in Delft kon op geen manier aan de enorme vraag naar kelderflessen voldoen.

In de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog begonnen verscheidene Schiedamse distillateurs daarom zelf flessen te maken zoals Melchers (1905-1921), Herman Jansen (1909-1922) en Hasekamp (1913-1921). Zoals aan de jaartallen te zien is sloten die glasblazerijen hun deuren als gevolg van de na-oorlogse malaise en de terugval van de jenever export.

Buiten Schiedam had van Hoytema een eigen flessenfabriek in Culemborg (1861-1928). In Capelle a/d IJssel stond van 1861 tot 1898 een fabriek onder de naam v.d. Kloot en Mijnlief die uitsluitend werkte voor Henkes alsmede de eveneens in 1861 opgerichte Zuid-Hollandsche Glasblazerij (vanaf 1908 'Anglo Dutch Bottle Works' geheten) waar tot 1908 hoofdzakelijk kelderflessen werden gemaakt ten behoeve van J.J. Melchers Wzn. En dan was er in Delfshaven nog de glasfabriek 'Het Admiraalschip van Piet Hein' van Muller en Gagestein (1862-1913) die voornamelijk werkte voor Johs. De Kuiper en van 1748 tot 1899 de glasfabriek J.F.Hoffmann in Rotterdam/Kralingen.

In Nieuwerkerk a/d IJssel werden vanaf 1861 kelderflessen geblazen in de glasfabriek van Sauerbier & Mijnlief, vanaf 1892 bekend onder de naam 'De Struisvogel'. In 1923 werd ook daar de productie gestaakt. Sauerbier ging verder als glashandelaar en leverde o.a. gegoten glazen stolpen ter bestrijding van de gevreesde 'Geelziek' die bij hyacinthen voorkomt.

Al met al een ietwat verwarrende geschiedenis.



Boven: Links: Glasfabriek 'De Hoop' van v. Hoytema, gelegen aan de Veerweg in Culemborg.

Rechts: Een zeldzame en nog niet eerder gepubliceerde foto uit 1900 van de glasfabriek Muller en Gagestein, gelegen aan de Aelbrechtskolk te Delfshaven. Rechts op de achtergrond zijn de etagewoningen aan de Schiekade te zien.

Onder: Glasblazers en indragers (kinderarbeid was normaal) van v.d. Kloot en Mijnlief, Capelle a/d IJssel;

Advertentie en een foto uit 1912 van 'plaatsgenoot' de Zuid-Hollandsche Glasblazerij, later Anglo-Dutch Bottle Works.



Naamlooze Vennootschap
„BOTTLEWORKS”
 (FLESSCHENFABRIEK)
ZWIJNDRECHT
 TELEFOON: Dordrecht No. 2202

FABRICEEREN EN
 LEVEREN TOT DEN
 MEEST CONCUR-
 REERENDEN PRIJS
 ALLE SOORTEN ..
 FLESSCHEN IN
 ZWART EN ..
 GROEN GLAS

VLUGGE UITVOERING
 ACCURATE AFWERKING

Machinale- en
 Handwerk-Flesschen




Gezicht op de Glasfabriek 'De Struisvogel' in Nieuwerkerk a/d/IJssel.

Vanaf 1855 tot 1921 liet ook de Rotterdamse distillateur Van Hoboken de Bie zijn eigen flessen maken in de in 1838 opgerichte 'Zwijndrechtse Glasfabriek', later 'N.V. Bottleworks' geheten. Deze fabriek, met twee flinke ovens, had als enige van de groep kleine glasblazerijen al vanaf 1915 een vol-automatische Owensmachine in gebruik en vanaf 1921 een tweede. Dat was het jaar dat de fabriek vanwege de malaise in de jeneverexport werd overgenomen door de Zuid-Hollandse Brouwerij in Den Haag en overging op de productie van bierflessen. In 1932 werd het bedrijf stilgelegd en zes jaar later verkocht aan de Verenigde Glasfabrieken die de machines naar Schiedam liet overbrengen.

Tot zover de kelderflessen.

Hoe nu te geraken tot het kunstwerk?

Wel, de hierboven genoemde fabriek in Zwijndrecht was oorspronkelijk vanaf de oprichting in 1838 geen flessenfabriek maar produceerde vlakglas: voornamelijk glazen dakpannen en vensterglas. Over de productiewijze daarvan is weinig bekend maar we mogen aannemen dat de dakpannen, die gebruikt werden tussen de keramische exemplaren om licht in de anders donker gebleven schuren en stallen te krijgen, werden gegoten in mallen. Het vensterglas werd waarschijnlijk gemaakt volgens de cylindermethode die gedurende de gehele 19e eeuw in gebruik bleef. Opvallend is dat in tegenstelling tot de flessenblazerijen waar veelal uit Duitsland afkomstige arbeiders werkten, hier Franstalig personeel aan de slag ging. Voor de kinderen werd er zelfs een Franstalige school gesticht en de huizen waar de glasblazers in woonden stonden lange tijd bekend als de 'Franse huizen' ook al kwamen de inwoners waarschijnlijk grotendeels uit het Zuiden van België.

Al sinds de tijd van Louis XIV was Frankrijk de bakermat van de vlakglasindustrie. In het midden van de 17e eeuw introduceerde de Altarist Bernardo Perotto daar de methode om spiegels te maken doormiddel van het op een stalen tafel gieten en uitrollen van glas om het vervolgens te polijsten. Eerst in Parijs, maar vanaf 1692 in het nabij Fontainebleau gelegen dorpje Saint Gobain waar de beroemde spiegels voor het paleis van Versailles gemaakt werden. Ook in het Zuiden van België, rondom Charlevoix, waren dank zij de aanwezige kolenmijnen, veel fabrieken voor vensterruiten gevestigd want door de nieuwe architectuur, waarbij meer en meer grote glaspanelen

werden gebruikt was de vraag naar vensterglas enorm. In 1834 stonden in Charlevoix 37 glasovens en in 1880 waren dat er zelfs 210 die allemaal vensterglas maakten volgen de cylindermethode. Daarbij vergeleken was de Zwijndrechtse fabriek slechts een kleine bedoening en het is geen wonder dat deze de prijsconcurrentie niet eindeloos kon volhouden. In 1854 werd de vensterglasfabriek daarom omgezet in een flessenfabriek maar J.J.B.J. Bouvy, de zoon van de Dortse zakenman Antonius Nicolaas Bouvy





winkelruiten, die vooral vanaf 1880 enorm in de mode kwamen. Het bedrijf smolt zelf geen glas, met uitzondering van het opnieuw gebruiken van glasafval, maar importeerde glazen platen uit Frankrijk en België die door verhitting tot verwekingstemperatuur met behulp van een mal gebogen werden. In 1900 werd Bouvy een gouden medaille toegekend op de Exposition Universelle, de wereldtentoonstelling in Parijs, voor de grootste gebogen ruit.

Het bedrijf voerde een groot aantal glasbewerkingen uit, zoals etsen en graveren en had bekende kunstenaars in dienst voor het ontwerpen van gebrandschilderde ramen. Onder andere werd glas geleverd aan het (later door brand verwoeste) Paleis voor Volksvlijt, het Haagse station Hollands Spoor en het Justitiepaleis in Brussel maar vooral aan de bouwers van particuliere huizen. Een tochtdeur met een geëts of gezandstraald motief op het glas was erg in de mode alsmede gebrandschilderde sierstrips in de bovenramen.

Dat alles is uit de vergetelheid gehaald dank zij het onderzoek en de recent gereed gekomen publicatie van Laura Roscam Abbing die met groot doorzettingsvermogen gespeurd heeft naar Bouvy glas in onder andere particuliere woningen. Zij legde haar onderzoekresultaten vast in een lijvig en rijk geïllustreerd boek van 350 pagina's (ISBN 978-90-819620-2-5 € 30,-)



Het gebouw van het glasbewerkings-bedrijf J.J.B.J. Bouvy aan de Kuipershaven/hoek Schrijversstraat. Op een in Laura Abbings boek afgebeelde plattegrond is te zien hoe de fabriekshallen geen afgesloten geheel vormden maar schijnbaar willekeurig tussen de achterliggende woningblokken waren geplaatst. Dat moet met dat aantal kolengestookte installaties voor de inwoners niet prettig geweest zijn. Een reden te meer om ons erover te verwonderen dat deze ooit internationaal bekende fabriek geheel uit de herinnering verdwenen was totdat bovengenoemde publicatie verscheen.

In oktober 1926 viel wegens teruglopende omzet het doek voor de Dordtse vestiging van de Koninklijke Nederlandsche Glasfabriek J.J.B.J. Bouvy. De afwikkeling van de liquidatie nam tot eind 1927 in beslag.

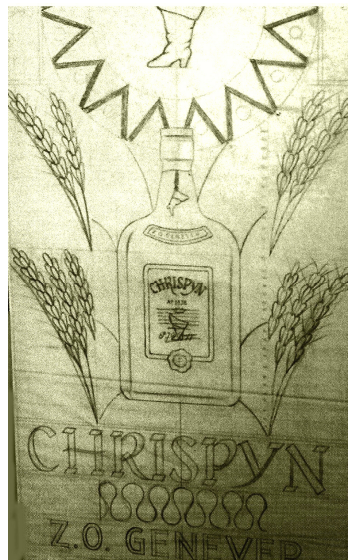
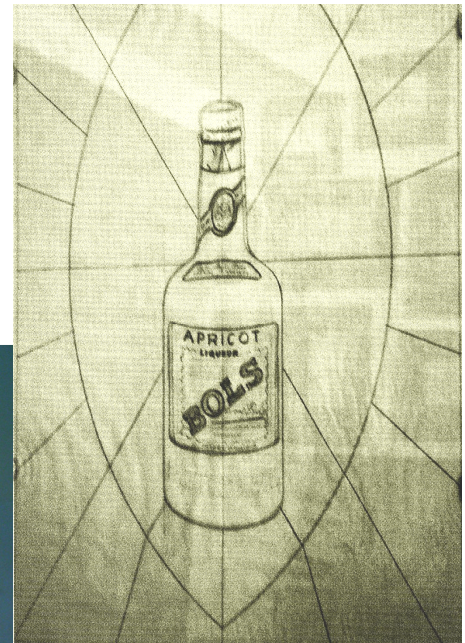
Enkele panden aan de Kuipershaven werden verkocht aan bedrijven in dezelfde branche, zoals pand no. 38 aan de N.V. Nederlandsche Glasbuigerij (1927-1934).

Een interessant bedrijf vestigde zich op no. 28: de Dordtsche Glashandel Dordrecht (D.G.D.), in 1921 opgericht als Dordtsche Glas- en Verfhandel. Het bedrijf stootte de verfhandel af en wierp zich op het vervaardigen van glas-in-loodramen waardoor op internet de verwarring kan ontstaan als zou het bedrijf de voortzetting zijn geweest van Bouvy onder een andere naam. Niettemin zou het 72 jaar lang een begrip blijven in Dordrecht. In 1960 leverde men bijvoorbeeld 600 m2 glas-in-lood ten behoeve van het nieuwe provinciehuis in Middelburg en naar een ontwerp van de kunstenaar A. Plessius de kerkramen voor de N.H. kerk in Wemeldinge (Zld.).

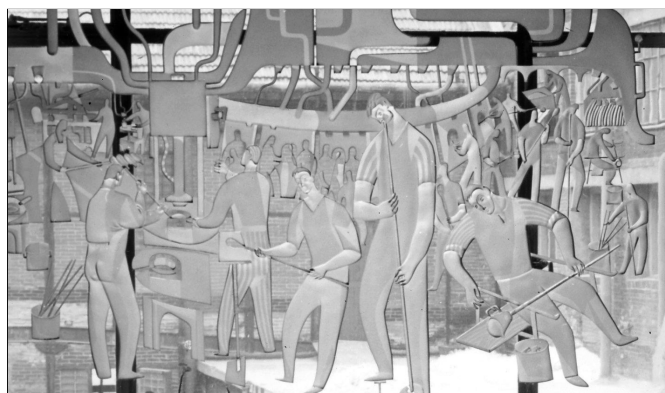
In 1994 ging het fout. Door scherpe prijsconcurrentie op de glasmarkt en achterblijvende omzet moest het bedrijf faillissement aanvragen. Een groot aantal ontwerp tekeningen voor glas-in-loodramen viel in handen van Herbert Wildtham, van oorsprong een Oostenrijker, die aan het Dordtse Kromhout een kleine glasstudio had. Als hij in 2011 besluit naar zijn geboorteland terug te keren biedt hij alle 1300 tekeningen te koop aan en historicus Ton Vermeulen weet de hand te leggen op een flink aantal aan de gedistilleerd industrie gerelateerde ontwerpen.



Daaruit blijkt dat er vanuit Bols opdrachten aan de Dordtsche Glashandel moeten zijn verstrekt. Het zou zo maar kunnen dat het paneel 'Uit Koren Geboren' in het Jenevermuseum eveneens door dat bedrijf gemaakt werd.



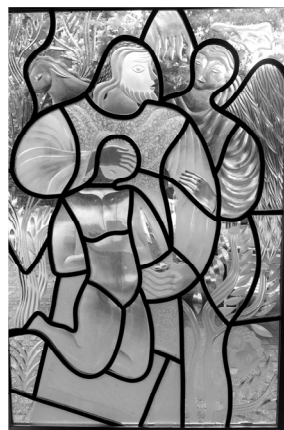
Het was al jarenlang een wens van Helène Besançon, de conservator van het Nationaal Glasmuseum Leerdam, om ooit een tentoonstelling te wijden aan het verschijnsel vlakglas. Uiteindelijk hebben de vele aan Leerdam verbonden kunstenaars zoals Floris Meydam (1919-2011), A.D. Copier (1901-1991), Theo van Doesburg (1883-1931), Vilmos Huszár (1884-1960) en Willem Heesen (1925-2007) niet alleen iconische gebruiksvoorwerpen, sculpturen en unica ontworpen maar ook raampartijen. Sommige daarvan sierden de bedrijfsruimten, zoals het grote raam van Floris Meydam in de voormalige kantine van de Leerdamse glasfabriek of de raampartij die in 1941 bij het gereedkomen van het Schiedamse hoofdkwartier door Copier werd aangebracht in het directiekantoor.



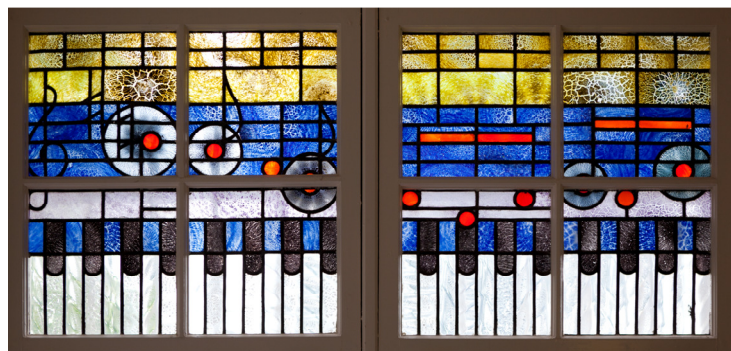
Amsterdamse Prinsengracht werden door de toenmalige conservator van het Glasmuseum afgewezen. Het was ook te veel moeite om de ramen uit het Groningse kantoor van Dijkstra Verenigde naar Leerdam te halen. In beide gevallen ging het om raampartijen die het reilen en zeilen van de groothandel weergaven. Ook voor Meydams' wandpaneel in het voormalige vergadergebouw van Calvé in Delft was geen transport beschikbaar. In de puinschuit er mee. Het gedenkraam uit het voormalige pand van Dijkstra-Verenigde aan de Amsterdamse N.Z. Voorburgwal werd door de dochter van wijlen directeur Corpeleyn meegenomen en later aan het Glasmuseum geschonken maar ik heb het nooit meer terug gezien. Des te verheugender is het op de Leerdamse tentoonstelling deze panelen van Copier en Meydam aan te treffen



Of Meydams' werk zich daar nog steeds bevindt weet ik niet. De Schiedamse panelen zullen hopelijk veilig naar Leerdam worden overgebracht na de aanstaande ontruiming van het kantoorpand. Ervaring uit het verleden maakt dat ik daar niet gerust op ben. De door Leerdam vervaardigde ramen van het oude kantoorpand van Pont's Glasgroothandel aan de



Links: Floris Meydam; Het Offer van Abraham, Rechts: A.D. Copier; De Drie Gratiën



Enkele van de door Copier ontworpen bovenramen in de voormalige pianokamer van Cochiuss' villa 'Prana'. 1928-1930. Rechts: Vitrica raam, ontwerp A.D. Copier 1928-1930 Coll. Nationaal Glasmuseum. Oorspronkelijk vermoedelijk uit het woonhuis 'De Viskom'.



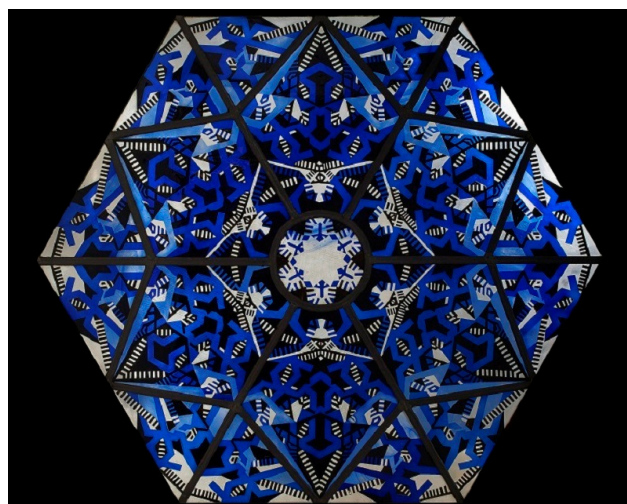


Aan sommige van Copiers' VITRICA-ramen zijn wonderlijke geschiedenissen verbonden zoals aan de raamdecoraties en de buitenlantaarn die hij ontwierp voor het woonhuis van technisch directeur Copijn dat tegenwoordig bekend staat als 'De Vischkom'. Copijn trad zelf op als bouwheer, schakelde de Leerdamse ovenbouwers daarbij in en koos een architect uit Aerdenhout. Die was kennelijk gewend te werken voor opdrachtgevers die niet op een paar gulden meer of minder keken en Copijn's prachtige, rietgedekte villa kostte dan ook twee keer zoveel als de nabij gelegen huizen van Cochijs en voormalig directeur J.H.C. Bunge. Daarop aangesproken door de commissarissen deelde Copijn mede dat hij met de zorg voor de productie aan de drie Boétius ovens en twee Siemens wanovens wel wat anders te doen had dan zich ook nog om de bouwkosten van zijn huis te bekommeren. Cochijs reageerde desgevraagd met de mededeling dat de kosten uit de



hand gelopen waren door de graniver tegeltjesbekleding in badkamer en toiletten en vooral door de raampartijen naar ontwerp van Copier die waren aangebracht. Dat verhinderde hem niet om Copier het ontwerp op te dragen voor een aantal bovenramen in de nieuw te bouwen muziekkamer van zijn villa 'Prana'. Toen ook daarvan de kosten uit de hand bleken te lopen en de bouw prijs akelig dicht in de buurt kwam van die van de villa zelf, lag de verklaring voor de hand: het kwam natuurlijk weer door de ramen van Copier.

(bron: Archief verslagen commissaris vergaderingen)



Enkele van de latere aanwinsten van het Nationaal Glasmuseum: Ramen uit een Delfts woonhuis door de Art-Deco kunstenaar Johan Thorn Prikker (1868-1932)

Die lang gekoesterde wens voor een tentoonstelling over glas in de architectuur kwam onder 'handbereik' toen Laura Roscam Abbing zich bij Helène Besançon melde met de resultaten van haar onderzoek naar de Koninklijke Nederlandsche Glasfabriek J.J.B.J. Bouvy. Als gastconservator heeft zij de tentoonstelling 'Glas in Zicht / Glas in de Architectuur' ingericht (19 april -3 november 2019) waar veel van het fraais te zien is dat in de loop der tijd door Leerdamse kunstenaars is gemaakt, maar ook 'eenvoudige' glazen bouwstenen, ooit een product van onder andere de glasfabriek in Delft.

Ook zijn er glazen dakpannen te zien, gemaakt in de fabriek van Petrus Regout en ligt er een collectie 'Heineken' bouwsteenflessen, hoewel die, behalve bij de bouw van een tuinhuisje bij het huis van Alfred Heineken in Noordwijk, nooit als bouw materiaal gebruikt zijn. Het is al met al een verrassende, ruime en lichte tentoonstelling geworden die het totale museum beslaat en waar voor jong en oud ook qua activiteit iets te beleven valt. Zo kan ieder met behulp van gekleurde fragmenten zijn eigen raam samen stellen en kunnen kinderen in een glasmakersstoel met een blaaspijp en ander gereedschap spelen dat ze glasblazer zijn.



Jetze Jansen: Bouwstenen 'Verlux'GS5', 1929. Foto Erik Rijper.



En dan komt het moment dat de bezoeker oog in oog staat met de geëtste en gebrandschilderde ramen die door de bekwame kunstenaars van Bouvy's glasbuigerij en gieterij zijn gemaakt en is het duidelijk dat we aan het eind van onze wandeling van kelderfles tot kunstwerk zijn gekomen. Toch nog even terug naar die oude flessenblazerij 'De Struisvogel' van Sauerbier en Mijnlieff.

Patricia Cocoris, specialiste, auteur en onderzoeker op het gebied van Hyacinthenglazen, zoekt al jaren naar de leverancier van die, blijkens een advertentie uit 1926, door Sauerbier geleverde glazen beschermings stolpen en ik denk dat het logisch is te veronderstellen dat oud-glasfabrikant / handelaar Sauerbier en Bouvy elkaar gekend hebben en dat de stolpen derhalve in Dordrecht gegoten moeten zijn.

Starend door het fraaie raam naar buiten denk je;

Inderdaad, hoe dichter bij Dordt, hoe leuker het wordt.

En dat allemaal dank zij de tentoonstelling in Leerdam!



Glas In Zicht belicht het 'alledaags' decoratief glas in kozijnen, deuren en ramen in Nederland, maar ook het zogenaamde 'bouwglas', met unieke exemplaren van glazen bouwstenen en dakpannen. Voor het eerst wordt over dit soort glas in Nederland een tentoonstelling georganiseerd voor een breed publiek. Diverse decoratietechnieken vanaf 1850 passeren de revue: gebrandschilderd glas in lood, geëts glas, gebogen glas, mousselineglas, maar ook zeefdrukken en glas in beton. Met workshops, wandelingen en een fotoproject wil het Nationaal Glasmuseum de ogen openen voor de schoonheid en variatie van glas in architectuur in de eigen leefomgeving, in huis en om de hoek. Nog te zien tot 3 november

EEN ONBEKENDE , BEKENDE SCHIEDAMSE FAMILIE

Wim Snikkers

Een kleine geschiedenis van de familie Kleipool die al lang in Schiedam woonde, op het eind van de 19^e eeuw opkwam, belangen in enkele bedrijven kreeg en weer geheel in de vergetelheid raakte.

De Nederlanden waren eeuwenlang redelijk welvarend, al gold dit niet voor de hele bevolking. Vanaf de VOC tijd tot ver in de 20^e eeuw trokken mensen uit onze buurlanden naar onze streken om hier te werken. Soms was het meer seizoensarbeid, zoals mensen die met de oogst hielpen: de hannekemaaiers. Vooral op het Groningse en Friese platteland trokken kieperen langs de huizen, met in hun kiep (een gevlochten rieten mand) hun handelswaar. Natuurlijk hebben op den duur ook permanente vestigingen plaats gehad en begon men hier een winkeltje en zijn er soms grote bedrijven uit ontstaan. Dit geldt ook voor de ambachtslieden, die zich hier vestigden. Uit het Duitse Beckum kwamen brandersknechts en deze plaats is de oorsprong van enkele bekende Schiedamse branders en distillateurs families. Melchers, Wittkampf en wij beperken ons hier tot Kleipool. En omdat de kinderen van de distillateurs families veelal met elkaar trouwden werden zij later ook familie van elkaar.

Familie

Rein Kleipool (1716-1791) en Maria Büscher (1711-1819) trokken allebei naar Schiedam en daar trouwden zij op 30 juni 1743 met elkaar. Zij kregen tien kinderen, die bijna allemaal in leven bleven. (Wat in die tijd bijzonder was). Een en ander was in de oorlogsjaren door L. Abma van het Schiedamse Gem. Archief uitgezocht. Door de latere nazaten werden deze mensen als hun stamouders beschouwd. Toen Rein op 75 jarige leeftijd was gestorven verhuisde Maria van de Klootjessteeg naar haar dochter die in Achter de Teerstoof woonde. Zij bleef daar 28 jaar wonen, want zij is bijna 108 jaar geworden! Dit is niet in het collectieve geheugen van Nederland opgenomen. Er zijn wel personen uit een verder verleden bekend, die minder oud zijn geworden.

Volgens een andere bron was deze Rein via Weesp (de andere brandersstad) naar Schiedam getrokken. In Weesp woonden ook Kleipool's. In 1730 trouwt daar een Jacob Juriaan en in 1742 een Tunis Juriaan. Maar ook in Schiedam waren er al mensen met dezelfde naam bekend. Want in 1707 wordt ene Willebrandt Kleipool genoemd in het register van het Schiedamse branders gilde. Hij moet dus al een tijd in Holland hebben verbleven, want brander werd je niet zomaar. In 1719 verkoopt Willebrandt enige panden aan distillateur D. Visser.



In 1719 verkoopt W. Kleipool enige panden aan de Lange Haven aan distillateur D. Visser. Twee eeuwen later koopt R.J. Kleipool het bedrijf en de panden van D. Visser & Zonen. Reclame karton uit 1889.

Als brander worden vervolgens Willem (1725) en later Dirck (1731) Kleipool genoemd, maar in 1767 behoorde Dirck tot de “...gildebrouder en –zusters, die niet hebben gestookt.” en in 1773 wordt uitgekocht. Daarna wordt ruim een eeuw geen Kleipool meer als brander of distillateur vermeld.

Branders-Distillateurs

In 1875 wordt Coen Kleipool (1836-1902) kuiper, medevenoot in de branderij van zijn schoonvader branderij Wuisman & Co. In hetzelfde jaar begint L.H. Kleipool, kolenmeter, met G.L. Kreuger branderij Kreuger & Kleipool. Deze bedrijven hebben maar kort bestaan. Maar in 1898, toen het aantal branderijen al in snel tempo aan het afnemen was, had de al genoemde Coen een branderij Mariastraat 3. Hij was de 4^e generatie en geboren in Achter de Teerstoof, maar toen hij overleed woonde hij in het riante huis Schie 84. Drie zonen van Coen hadden toen ook branderijen. Dit waren Lambertus, Bernardus en Rein. Deze laatste was ook distillateur, en werd de grondlegger van het latere concern.



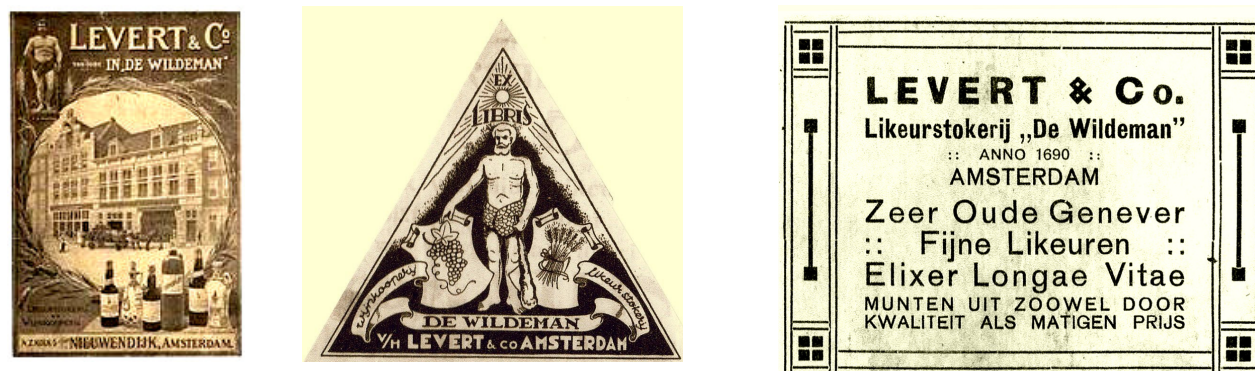
*Links: Een van de weinige etiketten, waarop de naam Kleipool op voorkomt. Wat 'The United Maltwine Properties' precies was, is onbekend. Ook C. Meijer & Co. had een etiket met deze zin.
Midden: Dat Floor Nolet al in 1796 was opgericht is zeer twijfelachtig.*

R.J. (Rein) Kleipool (1861-1915) begon bestaande bedrijven over te nemen. In 1900 distillateur A. Daalmeijer. Floor Nolet (merk: *Vuurtoren*) werd ook een van zijn bedrijven. In 1916 gingen deze bedrijven, samen met het bedrijf R.J. Kleipool verder onder één naam: Daalmeijer, maar de drie toezichthouders droegen allen de naam Kleipool. Al eerder had Rein, volgens het familieverhaal, in 1913 dank zij winsten behaald op de korenbeurs, een grote slag kunnen slaan. Voor 100.000 gulden kocht hij de Amsterdamse distillateur Levert & Co. 'De Wildeman'. Zoon Frans (1888-1938) verhuisde naar Amsterdam en ging het bedrijf leiden.

Ondertussen in Maastricht en Rotterdam

In 1893 richtten vier leden van de familie Rutten uit Maastricht en de Rotterdamse distillateur Henri Franciscus van der Wolk een bedrijf op met de onderscheidende naam 'De Zwarte Ruiter' op. Want er waren al zoveel brouwerijen met dezelfde familienaam! In Maastricht droegen nog in 1908 vier brouwerijen (van de 26) de naam Rutten. (Er waren

ook 15 distilleerderijen). Rutten had pas een nieuwe brouwerij en v.d. Wolk had koffiehuisen en minstens elf cafés in Rotterdam. Vanuit de Hartmanstraat bestierde hij deze zaken en was ook zijn distilleerderij. Rutten had de ambitie ook in het Westen zijn bierafzet te vergroten. In den Haag is nog altijd aan de belettering op een pand te zien waar Rutten een depot had. In 1899 wordt het merk 'De Zwarte Ruiter'- Maastricht Rotterdam'





Kaat Mossel is nog altijd in Rotterdam een bekende figuur. Deze keurvrouw en venster van mosselen was vurig orangist en belandde in het gevang na rellen met de patriotten in 1784. Nadat Willem V in 1787 zijn rentree in het vaderland had gemaakt werd zij vrijgelaten

gedeponeerd. In Maastricht was men niet zo tevreden over de bierverkoop. Dit kwam mede omdat de kwaliteit tijdelijk niet op het juiste niveau was en daarom kwam men in begin 20^e eeuw met Heineken overeen dat deze de Rotterdamse zaken zou gaan bevoorraden. Na de eerste wereldoorlog wordt de brouwerij aan Heineken verkocht en deze ging daar het St. Servatius bier brouwen.



De Bataaf

Op 29 mei 1913 werd bij Koninklijk Besluit het beroep op de bepalingen van de Hinderwet door boer P. Graveland te Overschie ongegrond bepaald. Dit betrof de toestemming op 9 mei 1912 door het College van Schiedam aan T.A.J. Zoetmulder (distillateur) en R.J. Kleipool tot oprichting van een glasfabriek. Deze moest komen op een smalle uitloper van de gemeente Schiedam in het uiterste noorden. Dit lag tussen Kethel en Overschie in het weidegebied en ook de afstand tot de bebouwing van de stad Schiedam was groot. Deze fabriek 'De Bataaf' zou ook gaan werken voor Houtman, Nolet en Henkes. Door de enorme terugval tijdens en na de eerste wereldoorlog en de technische ontwikkelingen in de glasfabricage is deze fabriek nooit echt tot ontplooiing gekomen. Evenals de andere eigen glasfabrieken van distillateurs in Schiedam (J.J. Melchers, H. Jansen (UTO) en Hasekamp) is de fabriek in de jaren twintig weer gesloten.

Na de eerste wereldoorlog

Na de 1^e wereldoorlog veranderde alles drastisch. De Maastrichtse 'D.Z.R.' stopt met bier brouwen. De Rotterdamse 'D.Z.R.' van F. vd Wolk had waarschijnlijk al jenever geëxporteerd onder de naam 'Black Prince'. Maar nu kwam Kleipool in beeld. Omstreeks 1922 nam hij de distilleerderij van Van der Wolk over en verplaatste dit naar zijn bestaand bedrijf op Raam 13 in Schiedam. Tot het eind van zijn bestaan heeft 'Rutten's distillery' met als merk 'Black Prince' een eigen status behouden. In het begin behoeftte op het etiket alleen de naam Rotterdam vervangen te worden door Schiedam.



F. v.d. Wolk zelf ging verder als exploitant van lunchrooms. En ook hierbij was Kleipool betrokken. De bestaande kleine slijterijketen, vooral actief in Rotterdam, 'A.J. van Heck & Co,' werd overgenomen. Daarnaast kwamen er lunchrooms onder de naam 'Heck'. Deze waren mede geïnspireerd op buitenlandse voorbeelden.

Daarnaast kwam er een samenwerking tot stand met de bekende Rotterdamse horecaondernemer Dirk Reese om gezamenlijk lunchrooms te exploiteren. Het was erg gecompliceerd. Er waren bedrijven met gezamenlijk eigendom en bedrijven, die uitsluitend van De Zwarte Ruiter waren. Er zijn dan ook grote ruzies geweest tussen deze bedrijven. Er hebben altijd leden van de familie Kleipool zich met de bedrijfsvoering bemoeid. Een van de commissarissen was Dr. C. Kleipool. Naast familieladen van Rutten. Tussen de families V.d. Wolk en Kleipool hebben goede persoonlijke betrekkingen bestaan.



Verwanten en bedrijven

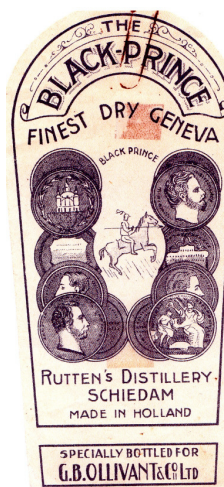
Rein Kleipool (1861-1915), had vier zonen. Eén hebben wij al ontmoet, Frans, die Levert ging leiden. Dan had je weer een R.J. (Rein, 1893-1947), getrouwd met Mies Melchers, die Daalmeijer ging leiden, maar sinds 1927 ook Daniël Visser en Zoonen. (hoofdmerk: *De Graauwe Hengst*). Dit oude bedrijf, sinds 1714, was in 1919 opgesplitst in twee bedrijven. Omdat twee neven het niet met elkaar konden vinden. Zo kreeg je op de Lange Haven ook het bedrijf 'Visser & Co'. De leider van het oude bedrijf, dat zijn naam bleef behouden, Dr. Ph. C. Visser had echter andere belangstellingen. Alpinisme, ontdekkingsreiziger in het Karakoram gebied en ten slotte de diplomatieke dienst. In 1948-49 was hij ambassadeur in Moskou.

Zoon Coen (1883-1964) was een bekend Rotterdams huidarts, zat in de gemeenteraad van die stad. Maar hij had ook 'distillateur' achter zijn naam staan. Dochter Wilhelmina trouwde met F.A.L. Kuttscrüter, distillateur bij Van Kleef (den Haag). Johanna trouwde met L.J.M. Melchers (jenevermerk: *Locomotief*). Lambert met J.J. Melchers (merk: *Olifant*). De meisjes werden uitgekocht. Eén zoon (Piet) had niets met bedrijven te maken. Hun tante Elisabeth (dochter van de oude Coen (1862-1902) was getrouwd met A.M. Jonker Roelands, telg uit een oud Schiedams geslacht. (drukkerij,

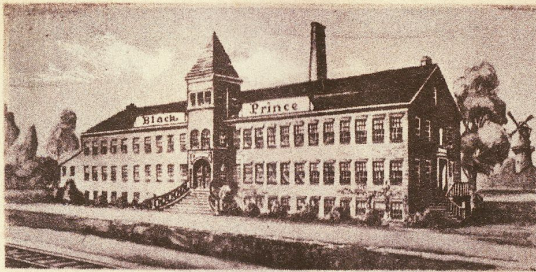
apothekers, schepen). Deze werd wijnhandelaar: 'De Hollandsche Wijnhandel Mij (merk: *Hercules*). In de jaren dertig vormde zich 'Winespirits' v.o.f. Groepsmaatschappij van: A. Daalmeijer N.V. + Dist. De Graauwe Hengst + N.V. Hollandsche Wijnhandel Mij. Vanuit het kantoor van Levert & Co. voerden de Kleipools ook de directie over de wijnhandel Steins Bisschop aan de Amsterdamse Prinsengracht, o.a. importeurs en bottelaars van Domecq sherry. In de jaren 1950 en 1960 was sherry een razend populaire drank bij jong en oud en er werden jaarlijks honderduizenden flessen van afgevuld.

Black Prince in Amerika

Om hoge invoerrechten te omzeilen besloot Kleipool in dat land een distilleerderij op te zetten. Deze kwam in Nutley (New Jersey). Er trokken enkele Schiedammers naar de Verenigde Staten om de zaak op te zetten en er kwam een vacuüm distillatie apparaat. In een reclame boekje uit 1936 staat een achtergrond verhaal van het bedrijf, dat de naam 'The Black Prince Distilleries' kreeg. Hierin werd de allereerste Kleipool opgevoerd, die men kon vinden. Dit was Willebrandt Kleipool, die in 1707 werd ingeschreven en sindsdien, van vader op zoon, de allerfijnste Gins produceren. Zij voeren al heel lang de naam 'Black Prince'. Aldus het reclame verhaal. Opmerkelijk dat de naam Rutten helemaal niet meer voorkomt.



Als het zo uitkwam gebruikte men elkaars merken. "Duck" was een merk van Daalmeijer. 'The grey stallion' was een merk van D. Visser & Zoonen. Maar Daalmeijer voerde ook wel eens als merk 'Black Prince'. G.B. Ollivant & Co. was een Engels handelshuis, dat onderdeel werd van Unilever.



THE BLACK PRINCE DISTILLERIES AT NUTLEY, N. J.

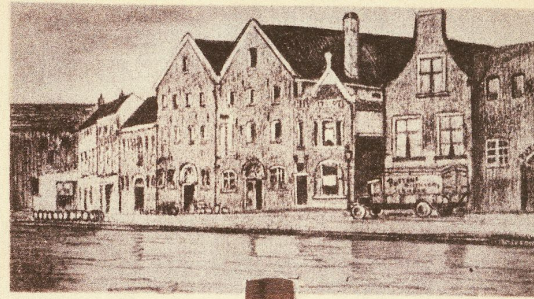
The Black Prince Distilleries

Far back, in the year 1707, Wildebrandt Kleipool, as the official documents in the archives of the Municipality of Schiedam, Holland, show, was registered as a Headman of the Distillers' Guild and from then on, in an unbroken line, right down to the present day, the business has descended in the same family from father to son, so that in the newest associate branch of this fine, old concern, here in New Jersey, there is inherited and embodied a proud and great tradition, a name revered in the markets of Europe and overseas for unbroken integrity and superlative quality, over two hundred and twenty-five years of accumulated experience and success as Distillers of fine Gins and rare quality Liqueurs, together with those remarkable original formulas upon which the name of "BLACK PRINCE" has been built. Small wonder, indeed, that a leading Government Expert, giving sworn evidence in regard to "BLACK PRINCE" Distilled Dry Gin, declared:

"If one liked a Gin of very delicate bouquet and taste, why a Gin of this type would be preferable..."

Thus, the Old World brings the choicest treasures of the Distiller's art to the New World and the discriminating taste of the New World bids eager welcome to a great name—*The Mark of Chivalry*—The "BLACK PRINCE".

THE BLACK PRINCE DISTILLERIES, INC., NUTLEY, N. J.



THE BLACK PRINCE DISTILLERIES IN SCHIEDAM, HOLLAND

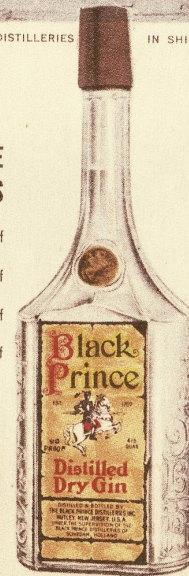
BLACK PRINCE DISTILLED GINS

DRY GIN . . . 90 Proof

OLD TOM GIN . 85 Proof

LEMON GIN . . 85 Proof

SLOE GIN . . . 60 Proof



90 PROOF

100% NEUTRAL SPIRITS DISTILLED FROM CANE PRODUCTS

BLACK PRINCE LIQUEURS

COFFEE . . . 60 Proof

CURAÇAO . . 80 Proof

CRÈME DE MENTHE
70 Proof

KÜMMEL . . . 85 Proof

APRICOT . . . 65 Proof

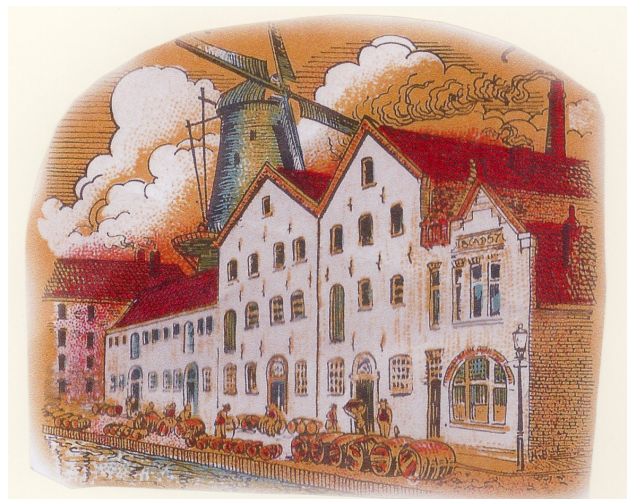
CRÈME DE CACAO
60 Proof

TRIPLE SEC . 80 Proof

Established 1707

Boven links: Het aangepaste Amerikaanse Black Prince verhaal. De distilleerderij heeft wel wat weg van een deftige middelbare school. Boven rechts: Het Schiedamse bedrijf afgebeeld in het Amerikaans reclame boekje uit 1936. Te samen met de typische eigen Black Prince fles en de nep stichtings datum.

Op het Daalmeijer etiket van hun merk 'Schiedams Roem' staat de distilleerderij afgebeeld. De molen staat niet op die plaats, maar bevindt zich aan de overzijde. Het pand rechts bestaat nog, maar de twee panden links zijn na de brand van 1970 afgebroken en daar is nu een moskee.



De Lunchrooms

Vanaf 1934 was er een nieuwe formule geïntroduceerd. Je moest zelf alles afhalen bij een buffet. Hiervoor werd de naam Rutten's Cafeteria gebruikt. In 1937 had Heck 26 filialen was het personeels bestand duizend. Heck was ook bekend van het optreden van binnen- of buitenlandse orkesten die soms van vestiging naar vestiging trokken.

In de oorlog gingen alle Rotterdamse filialen verloren, maar al in december 1940 werd er een Rutten's in het complex noodwinkels aan de Mathenesserlaan geopend. In 1943 kregen alle Heck's en Rutten's, voor zover zij uitsluitend eigendom waren van 'De Zwarte Ruiter' een nieuwe naam: 'Ruteck's'. Ook kwam het kantoor van Heck's slijterijen nu aan de Schie, waar ook de Hollandsche Wijnhandel was gevestigd. Maar na de oorlog was er een aarzelende houding van een nieuwe directeur. In 1955 waren er nog in negen steden vestigingen, toen op de hoek van de Lijnbaan in Rotterdam een Ruteck's werd geopend op 14 mei. Een Spaans top orkest begeleidde een temperamentvolle zangeres. Aanvankelijk liep het storm, en moesten zelfs mensen wachten tot er een plaats was in

het restaurant of terras van zeshonderd plaatsen. Maar toch, de tijden waren veranderd. Ondanks lage prijzen en levende muziek kwam de klad er in. De bekende speculant R. Zwolsman kon door manipulatie op de beurs de koers van het bedrijf doen stijgen en dat bracht enkele aandeelhouders met grote pakketten hun aandelen te verkopen. Zo kreeg Zwolsman de meerderheid. Maar hij kon zijn schuldeisers niet terugbetalen en moest de panden weer verkopen. Zo verdwenen in korte tijd de vertrouwde namen Heck's en Ruteck's. En daarmee het concept van zaken met redelijke prijzen en muziek. Daar is nooit meer iets voor in de plaats gekomen.



Advertentie van de slijterijketen A.J. van Heck & Co. in 1923 Voor de naam Heck wordt dezelfde type letter gebruikt als voor de lunchrooms. Rechts: de vroegere vestiging aan het Amsterdamse Rembrandtplein

De distilleerderijen na de oorlog

Na een korte periode dat het de bedrijven goed ging, keerde na 1969 het tij. Wenneker had in 1951 een nieuwe fabriek laten bouwen, maar in 1967 de productie verplaatst naar Roosendaal. De Schiedamse Kleipool bedrijven verplaatsten hun fabricage naar het vroegere Wenneker pand. Toen dan ook in 1970 in de oude vestiging aan het Raam een grote brand uitbrak, schade dit de voortgang bijna niet. Daalmeijer en D. Visser hebben altijd vrij zelfstandig gewerkt en beiden boden in 1970 als 'buitenlands' gedistilleerd aan: *Black Prince* Scotch Whisky, Jamaica Rum, London dry gin en Vodka.

Coen Kleipool, zoon van de huidarts in Rotterdam, was de grote man geworden van het Kleipool concern. Hij verkocht in 1971-72 het bedrijf aan Henkes inclusief de slijterijketen A.J. van Heck & Co. Maar het Amerikaanse Black Prince bleef buiten de overeenkomst. Henkes stopte met de meeste merken, maar heeft nog wel een tijd *Rutten's Black Prince* in Nigeria gevoerd. De kleinzoon verkocht het bedrijf dat onder zijn opa begon te expanderen. Coen zelf is naar Frankrijk verhuisd en later naar Zwitserland. In Schiedam is de naam verdwenen en ook altijd onbekend gebleven bij het grote publiek.

'OORLAM', EEN KLEINE GESCHIEDENIS



Heel lang is het aan boord van Nederlandse Marineschepen gebruik geweest om aan de manschappen dagelijks een klein rantsoen brandewijn of jenever te verstrekken. Ook andere Marines kenden een soortgelijk gebruik, maar dan dikwijls met rum. Dit gebruik is tot aan het eind van de 19^e eeuw zo geweest. In het V.O.C. Reglement betreffende rantsoenen staat dat iedere man zowel 's morgens als 's avonds recht heeft op een half mutsje (75 ml) jenever. In Nederland noemde men het een 'oorlam'. Het is zelfs zo, dat men de varengasten zelf soms ook zo aanduidde. En de naam is ook wel overgegaan op de jenever. Het is dan ook geen wonder dat in de loop der tijd er verschillende bedrijven zijn geweest die de naam *Oorlam* als merknaam gebruikten. In 1906 deponeerde het bedrijf P.C. Lenselink & Co., Im-Export Mij. Amsterdam de naam. The Anglo Dutch Trading Cy. In Amsterdam in 1912: vraagt ons merk *Oorlam*, prima oude jenever. In 1912 was *Oorlam* het merk van de Amsterdamse distillateur C. Lemei. Later gebruikte Levert & Co de naam. En in het begin van deze eeuw, in de korte tijd dat Janssens in de Pijlsteeg Amsterdam jenever produceerde, was *Oorlam* opnieuw een naam voor jenever.



ROMEINS GLAS IN BONN

Inleiding Johan Soetens

Foto's en teksten Hans van Rossum

Misschien zou ik nooit gehoord hebben van het LVR-Landesmuseum in Bonn als Hans van Rossum er niet een bezoek aan had gebracht en een aantal foto's had gemaakt van de collectie Romeins- en Merovingisch glas aldaar. Op de volgende pagina's treft U die aan, voorzien van zijn commentaar waaruit opnieuw niet alleen zijn fascinatie voor – maar ook zijn kennis omtrent glas uit de antieke wereld blijkt.



Het museum behoort tot de oudste in Duitsland en bezit een grote en interessante collectie kunst en archeologische voorwerpen, afkomstig uit het Duitse Rijnland. De letters LVR staan dan ook voor Landschaftsverband Rheinland. In 1820 werd het gesticht als 'Museum Rheinisch-Westfälischer Altenthümer' door de Pruisische staatsman Karl August von Hardenberg. Een erg gelukkig bestaan was het niet beschoren want uit academische kringen werd zoveel tegenstand ontmoet dat het museum al na twee jaar de deuren moest sluiten.

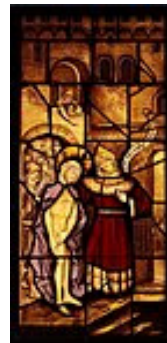
De collectie verdween naar het depot.

Gelukkig bleef het niet daarbij want vanaf 1864 deed de in 1841 opgerichte 'Verein von Alterthumsfreunde in Rheinland' kunstaankopen die zich uitstrekten van de Romeinse tijd via de Middeleeuwen tot de hedendaagse kunst van die tijd. Dank zij die aankopen beschikt het huidige museum over een collectie waarin men zowel een schedel van een Neanderthaler als Salomon van Ruydael's 'Gezicht op Nijmegen' kan aantreffen.



Uiteindelijk verrees in 1893 aan de Colmantrasse in Bonn een eigen museumgebouw, in 1907 aangevuld met een nieuw aangebouwde vleugel.

De jaren 1930 en -40 waren vanzelfsprekend niet de gelukkigste. In 1933 maakte de Nazi's er het 'Volks- oder Erziehungsmuseum' van dat de strijd moest tonen tussen de Germanen en de Romeinen. Alle schilderijen die geen betrekking hadden op Rijnland, Holland en Vlaanderen gingen de kelder in en vanaf 1939 ging het museum op slot en werd gebruikt als depot voor geroofde kunst, voornamelijk uit Joods bezit. In 1944 liep het oudste deel van het gebouw zware oorlogschade op.



Na de oorlog werd gewerkt aan een nieuwe huisvesting. Dat werd een gebouw naar ontwerp van de architect Rainer Schell dat in 1967 geopend werd en waaraan in 1969 het oude gedeelte werd toegevoegd na grondig te zijn gerestaureerd. Sinds 2003 is het een themamuseum dat de kunst en cultuurgeschiedenis toont van het gebied tussen Aken en Essen, Kleef en Bonn.



De Romeinse collectie bevat voorwerpen uit Bonn, Keulen, Aken en Dormagen. Naast glas zijn er fragmenten van Jupiterzuilen, Mithras altaren en grafmonumenten te zien. In de voor het gebouw geplaatste glazen voorhal zijn een Romeinse sarcofaag en een in Aken gevonden zuilenarcade geplaatst.

En laten we nu Hans van Rossum maar aan het woord laten.





Het 'Rheinischen Landesmuseum' in Bonn bezit een aantal indrukwekkende Romeinse grafmonumenten waar dit een voorbeeld van is.



Romeins glazen drinkhoorns zijn zeldzaam. Dit museum heeft een paar schitterende voorbeelden. De lengte ervan varieert van 34 – 37 cm. Datering is 4^e eeuw AD. De voorste is in 1959 gevonden in Brühl, Erftkreis (D)

Een uniek product van Romeinse glaskunst betreft deze kobaltblauwe krater. De vorm hiervan gaat terug tot het Griekse vaatwerk zoals dat gebruikt werd voor het mengen van wijn met water. Ongeschonden in een tombe uit de 4^e eeuw AD gevonden en in 1908 aan het museum geschonken. Helaas door oorlogs-geweld beschadigd en gerestaureerd. De hand is niet Romeins maar van mijn vrouw Leny en geeft aan hoe groot deze krater in werkelijkheid is. De hoogte is 22 cm, de diameter is naar schatting 27 cm. Probleem is de datering. In de 4^e eeuw beschikten Romeinse glaswerkers niet (meer) over het vakmanschap en de vaardigheid om deze enorme glasobjecten te blazen, deze kennis bezat men wel gedurende de 1^{ste} en de 2^e eeuw AD, derhalve moet deze glazen krater al meer dan 200 jaar oud geweest zijn op het moment dat hij als gift in de tombe werd geplaatst en dat maakt het geheel extra bijzonder. (info Museum)



Hier onder: een forse ribbenkom van kobaltblauw glas, daaronder een schaal of bord van emerald groen, een zeer bijzondere kleur die ook is toegepast bij de twee kommen op de volgende pagina.





Een aantal schitterende voorbeelden van wat de Romeinse glaswerkers in de 1^{ste} eeuw in staat waren te maken. Links de op de vorige pagina genoemde emerald groene kommen. Daarvoor staat een zogeheten patella bakje uit de 1^{ste} eeuw.

Rechts: een millefiori schaal en een zogeheten 'Zarte Rippenschale' van bruin glas met opaak witte glasdecoratie. De diameter bedraagt 20,5 cm en deze schaal is gevonden in Koblenz-Moselweiß, in 1936 aangekocht.

Daarnaast een veelkleurige kom van zogeheten 'splashed' glas, hier rechts in detail te zien.

Kleine en veelkleurige stukjes glas werden in de glasbubbel gerold alvorens deze uit te blazen tot de gewenste vorm.

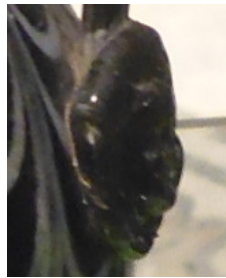


Drie voorbeelden van kannetjes met een of twee grepen. Uitermate bijzondere kleurstellingen zoals deze alleen in het stroomgebied van de Rijn werden vervaardigd.

Let op de horizontaal aangebrachte glasdraad die niet alleen kaarsrecht loopt maar ook volkomen gelijke tussenruimtes toont. De zeldzame aquablauwe kleur van het middelste kannetje, in combinatie met een opaak wit uitgevoerde greep en standring. Het kannetje rechts is 12,5 cm hoog en wordt gedateerd in de 3^e eeuw AD. Het is gevonden in Frechen-Haus Vorst, Erftkreis en betreft een schenking uit 1960.



Links een zwartolijfkleurige kleurige beker en de vraag rijst of dit een product is van een bewuste en opzettelijk zo gemaakte kleurstelling of dat het resultaat is van verkeerd toegepaste grondstoffen, in combinatie met onwetendheid. Hoogte is 9,0 cm en de datering is 3^e-4^e eeuw AD. Gevonden in Eschweiler-Hastenrath, Kr. Aachen en in 1890 door het museum aangekocht.



Rechts een bont uitgevoerde schenkan uit de 1^{ste} eeuw met een schenktuit in de vorm van een snavel. Let op de onderzijde van de greep die versierd is met een appliqué met het hoofd van Medusa. H = 15,9 cm, gevonden in Weilerswist-Hausweiler, Kr. Euskirchen en in 1890 door het museum aangekocht.

Schenkkannetje met plat en gedrongen lichaam, gemaakt van kleurloos glas en dat is een indicatie voor een product van de glaswerk-plaatsen uit de omgeving van Keulen, 3^e-4^e eeuw.



Een fraai blauwgroen gekleurd bakje met holle flensrand. De 'blauwlichgrüne' kleur is ook weer een typisch kenmerk voor een productie in het noordwestelijk deel van het Romeinse Rijk.



Een tweetal drinkbekers op voet en geblazen van kleurloos tot lichtgroen glas, één beker met twee grepen en één zonder grepen. De decoratie die bestaat uit aangebrachte noppen, in combinatie met een zigzag motief is een kenmerk voor een productie in de 4^e eeuw.

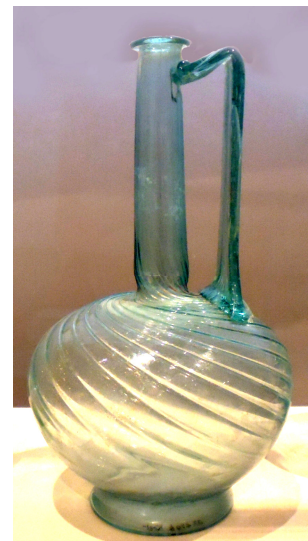


Een aantal voorbeelden van prachtig geslepen decoraties. Links boven een geheel intacte kom van kleurloos glas met als decoratie een viertal medaillons die elk een buste bevatten. Het is een mooi voorbeeld van het ongekende vakmanschap van glaswerkers uit de omgeving van Keulen in de derde en vierde eeuw. De vier medaillons bestaan elk uit 47-51 ingeslepen en gepolijste groeven. De vier borstbeelden kijken allemaal naar links en zijn in verdiept reliëf aangebracht. De bodem van de kom is versierd met een linkslopend hakenkruis. H = 6,2 cm, D = 9,6 cm. Tweede helft 4^e eeuw, gevonden in Keulen-Rondorf, een geschenk uit 1959.

Midden; Ondiepe schaal met de afbeelding van Medusa. H = 4 cm, D = 19,5 cm, datering is 3^e eeuw AD, gevonden in Xanten, Kr. Wesel en in 1936 door het museum aangekocht.



Onder; Een skyphos met een randschrift van Griekse letters, vertaald in "Leef Gelukkig/Goed". H = 5 cm, D mond is 11,0 cm. Datering tweede helft 4^e eeuw AD, gevonden in 1977 in Zülpich-Enzen, Kr. Euskirchen

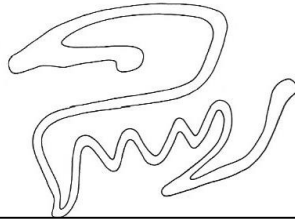


Boven twee bekende vormen waarover ik eerder heb geschreven. (De Hoge Rijnlandse Kan; DOF 146). Dit museum heeft een aantal fraaie voorbeelden hiervan en dat bevestigt dat deze vorm een kenmerk is voor een productie in het Rijnland. Links is 29 cm en rechts is 27 cm hoog. Links een kogelvormige pot met tien verticale ribben. In de graftombe was deze pot met een aardewerken deksel afgedekt, maar van de inhoud is niets teruggevonden. Samen met de twee flessen zijn deze voorwerpen bij opgravingen in 1937 in een brandgraf in Kretz, Kr. Mayen-Koblenz gevonden. Datering voor alle objecten is 1^e eeuw.



Boven; een schaal met greep. Het lichaam is voorzien van een zogeheten 'Kölner Schnörkel' als decoratie in blauw en wit opaak glasdraad. De steelvormige greep is plomp en zwaar uitgevoerd. H = 4,7 cm, L = 19,8 cm. Datering is 2^e-3^e eeuw, gevonden in Keulen en in 1877 aangekocht. Rechts een schenkkan met dezelfde grondvorm, H= 13,3 cm, datering begin 3^e eeuw, gevonden in Grafschaft Gelsdorf.

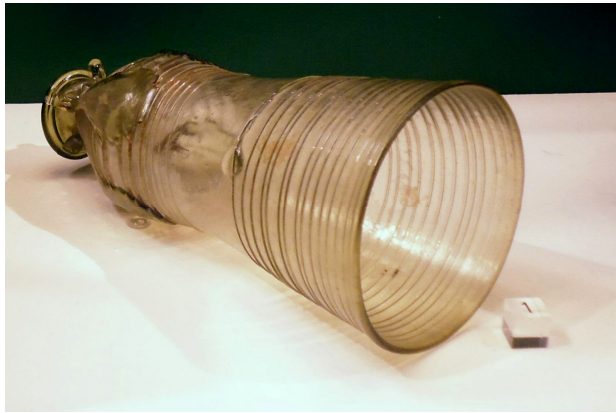
Kölner Schnörkel,
Grundform



Twee grafurnen met elk twee grepen en een met een deksel. Tot het moment dat keizer Theodosius in 394 AD het Christendom tot staatsgodsdienst van het Romeinse Rijk benoemde was het algemeen gebruik dat de overledenen werden gecremeerd. De as met botresten werd dan nauwkeurig verzameld en bijgezet in een glazen urnpot. De rechter urnpot is 30 cm hoog en is in 1937 gevonden in Kretz, Kr. Mayen-Koblenz, datering 1^{ste} eeuw.



In het museum liggen ook de restanten van de, voor mij althans, enig overgebleven malvorm van steen zoals deze gebruikt werd bij de fabricage van vier-kante flessen. Duidelijk is te zien dat de bodemplaat hier gediend heeft voor het aanbrengen van een bodemmerk in reliëf. Deze malvorm verklaart ook direct de scherpe hoeken die vierkante flessen doorgaans hebben. Zijn de hoeken afgerond, in combinatie met afgeronde schouders dan zijn deze flessen vrij geblazen en vervolgens met een handgereedschap vierkant gevormd. Interessant om nu daadwerkelijk en in het echt deze restanten te kunnen zien.



Als laatste voorbeeld van prachtig antiek glaswerk deze Merovingische, ook wel Frankische genoemde glasobjecten . De Merovingische dynastie heerste tussen 481 en 752 over het Frankische Rijk en dankt haar naam aan **Merovech**, een min of meer legendarische koning van de **Salische Franken** omstreeks 450. Zijn kleinzoon, Chlodovech, ook bekend als **Clovis**, verenigde het grootste deel van **Gallië** ten noorden van de **Loire** onder één gezag. Clovis liet zich in 496 dopen, waardoor het **katholieke christendom** de staatsgodsdienst van het **Frankische Rijk** werd. Het rijk van Clovis werd na zijn dood overeenkomstig de **Salische wetten** over zijn vier zonen verdeeld.

De hoofdstad van de Merovingen was tot 486 gelegen in **Doornik**.

Er ontstonden andere glasvormen dan we gewend zijn bij de Romeinen.

Het museum heeft ook daarvan een fraaie collectie. In een aantal gevallen heeft men de productie van het glaswerk voortgezet met gebruik van de Romeinse glasovens



Al met al een absolute aanrader om een keer het Rheinischen Landesmuseum in Bonn te bezoeken. Naast een indrukwekkende collectie aan Romeinse glas- en grafobjecten heeft men ook een enorme collectie aan Keltische grafvondsten. Verder is er fotografie en grafiek, een afdeling met beelden van heiligen en een muntenkabinet. Tevens zijn er wisselende tentoonstellingen van moderne beeldende kunstenaars. U hoeft zich daar dus niet te vervelen.

DE TWICKEL TREASURES: Zeldzame flessen en een muzikale verrassing

Rob Faassen en Johan Soetens



Cover van een CD uit 1993 met een gravure van het Kasteel Twickel (1729).

Tot zijn vorming en opvoeding behoorde het maken van een 'Grand Tour' door Europa tussen 1715 en 1718, wat hem een aantal contacten in de hoogste kringen opleverde hetgeen van pas kwam tijdens zijn latere diplomatieke missies als ambassadeur en 'minister' van de Republiek der Verenigde Provinciën.

Unico Wilhelm, rijksgraaf van Wassenaer Obdam, was op muzikaal gebied zeer getalenteerd, speelde viool, klavecimbel en orgel en kreeg muziek-onderricht van Quirinius van Blankenburg (1654-1738), stadsorganist in onder andere Gorichem en Den Haag en zoon van de stadsorganist van Gouda die voor hem uit Venetië de nieuwste muziekdrukken liet overkomen want: *'hebbende verstaan dat de musieck in Italien tot een veel hooger trap van volmaaktheid was geklommen. Deze waren d'eenigste die hem konden vermaken. En, wanneer ik daar na in myn jeugd zou musieck leeren, zo mogt ik anders geen boeken als deze gebruiken; waar mede dan myn gedachten wierden opgevolt; 't welk van dien uitslag was dat ik geen andre lomperyen mogt hooren'*.



Unico Wilhelm van Wassenaer (J.F. Douven, 1719)

De liefde voor de Italiaanse barokmuziek werd deze Quirinius van Blankenburg, die op zijn 15e al organist werd in Rotterdam, dus met de paplepel ingegoten en het is geen wonder dat hij dat op zijn leerling Unico van Wassenaar heeft overgedragen.

Deze componeerde bovendien ook zelf en schreef onder andere drie sonates voor blokfluit en basso continuo en, tussen 1725 en 1740, de boven genoemde zes Concerti Armonici. Die werden uitgegeven door de Italiaanse violist Carlo Rcciotti want het paste een lid van de hoge adel niet om zelf als componist voor het voetlicht te treden. De compositie is echter van dusdanig hoog niveau dat zij lange tijd is toegeschreven aan beroemde componisten als Pergolesi of Locatelli maar in 1980 trok de muzikwetenschapper Albert Dunning na een tip van een bibliothecaris naar het landgoed Twickel. Daar vond hij in de archieven een uitgave van de Concerti Armonici met een handgeschreven inleiding van Unico Wilhelm van Wassenaer.

Ziedaar: de eerste 'Twickle Treasure' was gevonden! Maar er is meer. Uiteindelijk is dit een blad voor flessenverzamelaars.

Onder een der oudste gedeelten van het kasteel, de Zuidtoren, ligt de vroegere kerker, de plaats waar in de Middeleeuwen waarschijnlijk menig ongelukkige op het voltrekken van de doodstraf heeft moeten wachten. Het Renaissance uiterlijk heeft het Kasteel Twickel pas in de jaren 1550 gekregen. Deze ruimte werd later als wijnkelder ingericht en daar lagen voor de liefhebbers de volgende Twickel Treasures te wachten: een prachtige collectie gezegelde wijnflessen waarvan er drie varianten bestaan: met zegels, n.l.

WO (Wassenaer Obdam), **WT** (Wassenaer Twickel) en **GWT** (Graaf Wassenaer Twickel).

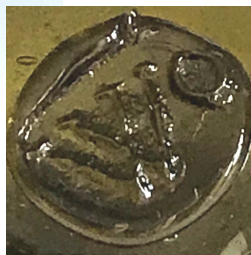




Tegenwoordig heeft de kelder een Erfgoed status maar voordat het zover was gaf de laatste barones die het kasteel bewoonde een aantal beschadigde flessen cadeau aan de tuinman. Van diens kleinzoon kocht flessen-verzamelaar DaanWiechman uit Heemskerk er vier (drie 'onions' en éénallet).



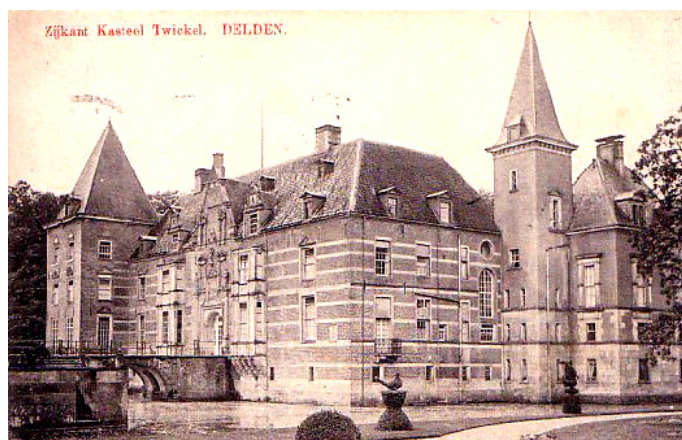
Ook op andere wijze hebben, mogelijk bij het opruimen van de kelder, flessen hun weg naar de markt gevonden. Zo bezit het Smithsonian Institute te Washington eenallet met GWTzegel. In juli werd door Mark Nightingale, beheerder van de facebook groep 'Early Glass for Sale & Show' en redacteur van het Engelse verzamelaarsblad 'Antique Bottle Collector', een 'onion' met WO zegel verkocht, hier links boven afgebeeld.



*'Onion' met zegel WO.
Collectie Rob Faassen.*



*'Onion' met zegel
WT. Coll.
Marnix Visser*





*Rechts: Mallet met fraai uitgevoerd zegel GWT. Coll. Bert de Jong
Links: Mallet met GWT zegel uit de collectie van Marnix Visser.*

*Daaronder:
Afbeelding en beschrijving van de
GWT mallet uit de collectie van het
Smithonian Institute in Washington
(bouteillesanciennes.files.worldpress.
com)*



This style, probably of French design, saw wide use in the Netherlands. The kick is a deep 5.0 cm and the bottle is olive green. The mouth is thick and pushed down upon the string rim. The body is large, 12.6 cm, and the overall height is 21 cm. Purchased in Amsterdam. About 1755-1780.¹¹ Smithsonian Institution.

Baroque music and Bottles.



*Unico Wilhelm van
Wassenaer Obdam*

For more than 150 years, lovers of ancient music have been wondering who could have been the composer of the six Concerti Grossi in Italian style, published in 1745 by the violinist Carlo Recicotti under the title 'Sei Concerti Armonici'. Because of the high quality of it, music analysts attributed them to famous Italian composers such as Pergolesi or Locatelli. In 1980, however, a Dutch historian, Albert Dunning, was studying the 180 running meters of archives in the castle of Twickel, a more than 600 years old stronghold in the East of Holland, named after the first inhabitants and, in the late 1600's, transmitted to the noble family of van Wassenaer Obdam. To his surprise Dunning found a first edition of the 'Sei Concerti' with a handwritten introduction by the composer: Baron Unico Wilhelm van Wassenaer (1714-1766). Although known in private circles as a gifted musician, his position as member of one of the most prominent noble families did not allow him to present himself to the world as a 'simple' composer. But now, with that restraint gone, his name as one of Holland's most gifted Baroque composers is well established. That undoubtedly caused among bottle collectors a special interest in the 18th century sealed wine bottles

that were found in the wine cellar under the South tower, one of the oldest structures of the castle and in the Middle Ages in use as a dungeon. The seals carry the initials of Wassenaer Obdam (WT), Wassenaer Twickel (WT) en Graaf (count) Wassenaer Twickel (GWT). An example of the latter can be found in the collection of the Smithsonian Institution in Washington. In the late 1970's, the last Baroness van Wassenaer gave a number of bottles to her gardener as a present and those, as well as some stray bottles from one of the former cellar cleanings gradually made their way into collectors' hands..



Nowadays the cellar of the Twickel castle is National Heritage so the chance that more bottles will come onto the market is remote. But the story they can tell is music to your ears.

Baroque music.



Verslag van de Algemene Ledenvergadering zondag 26 mei 2019 te Leiden

Ton Vermeulen

De vereniging De Oude Flesch is een dagje uit in Leiden.

Na een rondwandeling vindt tijdens de lunch in eetgelegenheid Einstein met 40 leden een korte Algemene Ledenvergadering plaats.

Voorzitter Willem van Traa opent de vergadering van de 40-jarige vereniging en wijst op de financiële stukken die zijn rondgestuurd. Er is sprake van een krimpend ledenbestand en daardoor minder inkomsten. De ontvangen rente bedroeg in 2018 welgeteld 18 hele centen. Dit leidde ertoe dat we voor bijeenkomsten als deze een bijdrage voor de lunch vragen.

De Kascommissie, bestaande uit Henk Pluim en Arij Vijfvinkel, hebben geen onregelmatigheden geconstateerd en onder applaus worden de penningmeester en het bestuur gedechargeerd. Volgend jaar zal Joke Andringa de taak van Henk Pluim overnemen, die zijn twee termijnen heeft vervuld.

Penningmeester Klaas Prins geeft een korte toelichting op de begroting: hij gaat uit van een gelijk aantal leden, eigen bijdragen bij "uitjes" en gelijke contributie, waarna een negatief saldo van € 1000 ontstaat. Op de vraag van een lid waar dit toe leidt wordt geantwoord: "tot de laatste het licht uitdoet". De situatie is zorgelijk maar we kunnen zo nog een flink aantal jaren actief zijn. De ALV gaat akkoord met de begroting.

Tijdens de Rondvraag krijgt Johan Soetens een pluim voor zijn vele werk en de nieuwe aflevering van het tijdschrift waarvan hij een stapel heeft meegesjouwd om uit te delen aan de leden. Dat scheelt immers een hoop porto. Het komende januari-nummer is een 'jubileumnummer' met een index/inhoudsopgave van het Glashistorisch Tijdschrift. Daarnaast schrijven de leden over hun leukste, mooiste, meest bijzondere fles (of keramiek) of waar de meest bijzondere herinnering aan vast kleeft. Een aantal verhalen zijn binnen doch Johan Soetens doet een beroep op alle aanwezigen een plaatje in te sturen met een verhaal. Dat laatste hoeft geen literair proza of poëzie te zijn, Johan zal er eventueel een verhaal van maken.



De voorzitter wijst nog even op het digitale Biografie-cadeau van Willy van den Bossche dat ook als papieren boek verkrijgbaar is. De leden hebben daarover bericht gekregen per mail, facebook of per brief.

De najaarsbijeenkomst is in Schiedam; informatie daarover zal binnenkort worden verspreid. Tevens zit er een excursie naar België in de planning, de secretaris is druk bezig om dit rond te krijgen.

De vergadering wordt gesloten en de groep gaat op weg naar de glasexpo in het Rijksmuseum van Oudheden waar we voor een inleiding en rondleiding ontvangen worden door conservator Jill van de Sterren.

Europa's Grootste Vintage Evenement

VERZAMELAARS
JAARBEURS

16 & 17
nov. 2019

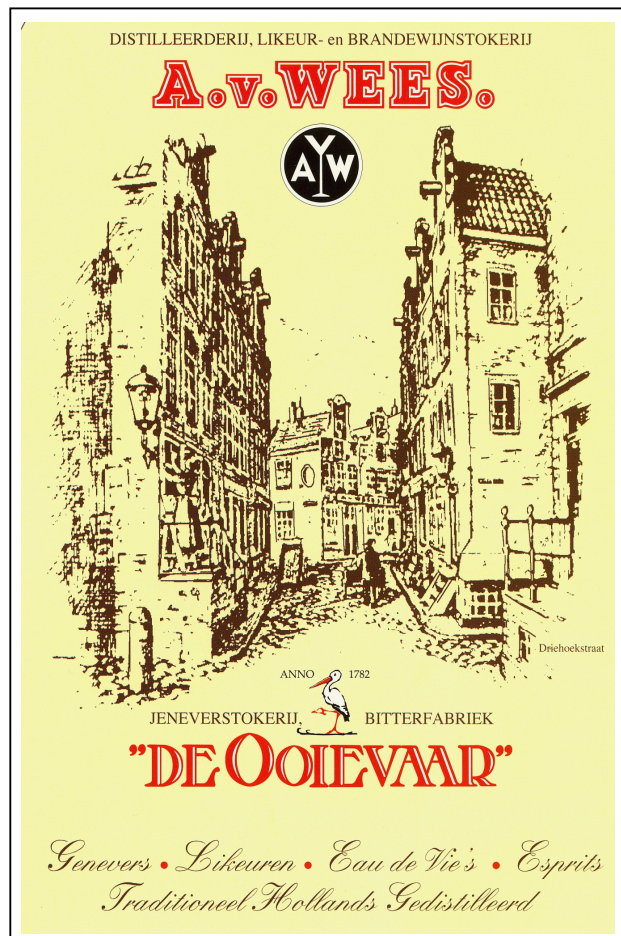
Jaarbeurs | Utrecht



powered by:
VERZAMELKRANT



incl. Mega Platen & CD Beurs
Voorverkoop & info:
verzamelaarsjaarbeurs.nl





BRANDERIJ 'DE TWEELINGH'

NOTARIS

NOTARIS Jeneverspecialiteiten.
Pure bekoring.

OLD SCHIEDAM

ORIGINAL SINGLE MALT GENEVER

JENEVER MUSEUM

Geen 18, geen alcohol. Geniet, maar drink met mate.

HET VERHAAL VAN ONZE SPECIALE BLEND

Graandistillaten en gelagerde granen-eau-de-vie. Sinds 1691 stookt de familie Nolet in Schiedam jenever met karakter. Die stook je niet zomaar, die stook je met passie en geduld. Het geduld dat Carel Jr. en Bob Nolet, de elfde generatie, hadden bij het creëren van KETEL 1 Matuur. Onder toezien oog van vader Carel Nolet Sr. stookten zij samen met de meesterstoker van KETEL 1 deze ambachtelijke jenever. De nieuwe trots in een lange en rijke historie.

De kern is een speciale blend van hout gelagerde granen-eau-de-vie, jeneverbessen en kruiden. Die krijgt alle tijd om in fusten van eikenhout tot volle wasdom te komen.

Het resultaat proeft u terug in de gerijpte graanjenever die zich KETEL 1 Matuur mag noemen. Eigenzinnig van karakter en daarom niet onbeperkt leverbaar.

KETEL 1
JENEVER

EEN VERHAAL APART
KETEL1.NL